

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat
Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

8 Terug in de ‘waereldstad’

PERSOONLIJKE OMSTANDIGHEDEN

Na zijn ontslag als agent keerde Gogel medio november 1801 met vrouw en kind terug naar Amsterdam waar hij zijn activiteiten als koopman weer oppakte. Hij kon zich daar maar moeilijk losmaken van het bestuur. Gespannen volgde hij de politieke ontwikkeling en wachtte hij zijn kans af om opnieuw aan de eenwording van het land te gaan meewerken. Zijn vriend Canneman, die als ambtenaar in dienst bleef van het nieuwe Bewind, hield hem door een intensieve correspondentie goed op de hoogte van de gang van zaken in Den Haag. Soms schreven ze elkaar zelfs enkele malen per week.

Als bron van informatie voor een biografie dienen brieven met voorzichtigheid te worden gebruikt. Dat blijkt ook uit deze correspondentie. Canneman kende de vijandige gevoelens van Gogel voor het nieuwe Bewind, zelf liet hij zich in zijn brieven ook vaak kritisch uit over de nieuwe machthebbers. Toch wist hij zich in zijn hoge ambtelijke functie goed te handhaven, zodat er een verschil zal zijn geweest tussen de positie die hij in de brieven koos en zijn werkelijke opstelling bij Financiën. De verhouding tussen beide mannen bleef vriendschappelijk. Canneman zag tegen Gogel op en dat was in zijn brieven te merken. Hij schreef nogal bloemrijk en roddelde graag. Gogel reageerde meestal zakelijk en beknopt, liet tal van Cannemans opmerkingen en beschouwingen zonder reactie en was nogal eens korzelig. Canneman wist daar wel mee om te gaan: ‘Uw geknor, mijn vriend! stap ik over, gij zyt nooit zo boos als het lykt en altans op mij niet’ en na het niet tijdig retour zenden van een document: ‘Dat gy boos op my zyt [...] spyt my, dog het zal zo een vaart niet lopen’.¹

De correspondentie tussen Gogel en Canneman bevatte een opmerkelijke combinatie van financiële en politieke verhandelingen en ontboezemingen over hun persoonlijke leven. Hun vrouwen Cato Gogel-van Hasselt en Geertruy Canneman-van Vloten waren eveneens bevriend en de twee echtparen waren nieuwsgierig naar elkaars wel en wee. In de brieven ging het over de gezondheid van de volwassenen en hun kinderen, over zwangerschappen en bevallingen, over uitgewisselde geschenken en de aanschaf van huisraad. Deze elementen bieden voldoende

1 Canneman aan Gogel, 5 april, resp. 28 mei 1804, ook in *BW*, 356 resp. 377.

informatie om deze paragraaf te kunnen wijden aan de persoonlijke omstandigheden van Gogel in deze periode. Alleen is het jammer dat van Gogel aanzienlijk minder brieven bewaard zijn gebleven dan van Canneman.

De briefwisseling is echter vooral interessant, omdat zij licht werpt op de politieke ontwikkeling van Gogel tijdens zijn verblijf in Amsterdam. Hij wekte soms de indruk dat hij de Haagse politiek opgelucht de rug had toegekeerd.² Dat sloot aan bij eerdere uitlatingen van hem dat hij destijds met tegenzin en onder druk zijn functie van agent had aanvaard. Daar kan opnieuw een vraagteken bij worden geplaatst, omdat hij in deze jaren nauwe betrekkingen met Den Haag bleef onderhouden en hij bovendien zorgvuldig in het oog hield hoe hij in het landelijke bestuur kon terugkeren.

Ook wat de persoonlijke levenssfeer betreft, sprak uit zijn brieven direct na zijn aankomst in Amsterdam geen echte opluchting, maar wel een grote ambivalentie. Toen Canneman in zijn eerste epistel opmerkte dat Gogel toch maar bofte, omdat hij terug was ‘in de waereldstad [...] te midden van zijne beste vrienden en naastbestaanden’, antwoordde Gogel dat hij voor de toekomst hoopte ‘op het genot van die rust en genoegens, die mij zo lang ontvloden zijn’.³ Daarna volgde echter voor de ‘staat van heden’ een brief vol klachten over de slechte behuizing en de kwakkelende gezondheid van zijn vrouw. Zijn huis aan het Singel bij de Blauwburgwal was nog onbewoonbaar en voorlopig woonde het gezin Gogel in bij de schoonouders Van Hasselt. Zijn vrouw Cato was de reis terug naar Amsterdam slecht gekomen, zij ‘had violente koorts en hoofd en ledenpijnen gehad’, zodat ze de eerste dag in bed had moeten blijven. Verder was hij negatief over zijn zakelijke vooruitzichten en het maatschappelijke klimaat in Amsterdam.⁴ Gogel was nog niet bij de sociëteiten Doctrina en de Uitkijk of aan de Beurs geweest, maar hij had al wel gehoord dat het in Amsterdam ‘doodscher’ was dan eertijds, ‘men schijnt elkander minder hartelijk genegen te zijn’. In zijn litanie van klachten maakte hij over zijn eigen handelszaak de opmerking: ‘Aan ’t comptoir is niets te verdienen’.

Korte tijd later verhuisde Gogel naar zijn eigen huis. Hij klaagde dat hij niet kon werken, omdat er nog druk getimmerd en gerepareerd werd. Er was eigenlijk nog maar één kamer beschikbaar. ‘Ik kan niet goed werken bij het geschreeuw van de kleine jongen.’⁵ En tot overmaat van ramp had hij drie dagen koorts gehad of in de beeldspraak, passend bij de slechte ervaring met inkwartiering van Franse militairen van die tijd ‘daar krijg ik *dadelyk* inkwartiering: een adjudant, een commandant, of hoe heet zo een basig ding, van Generaal fièvre’.

Uit de brieven valt op te maken dat de laat getrouwde Gogel toch een echte familieman was. Met warmte schreef hij over zijn gezin; de verhouding met zijn veel jongere vrouw Cato was goed. Zo verzuchtte Gogel toen zijn vrouw na aankomst in Amsterdam volgens hem te vroeg van haar ziekbed was opgestaan: ‘maar gy

² *BW*, xxxvi.

³ Gogel aan Canneman, 15 november 1801, ook in *BW*, 13-14.

⁴ Canneman aan Gogel, 14 november 1801, ook in *BW*, 10-12; Gogel aan Canneman, 15 november 1801, ook in *BW*, 13-14.

⁵ Gogel aan Canneman, 25-26 november 1801, ook in *BW*, 14-16.

weet dat, het zy met verschuldigde eerbied gezegt, de vrouwen zich niet veel laten raden'.⁶ Dat was misschien wel wat ironisch bedoeld, maar uit de brieven sprak vaak echte waardering voor de huiselijke en moederlijke taakvervulling door de wederzijdse echtgenotes.⁷ Ook in zakelijke brieven groetten de beide vrienden elkaar vaak van huis tot huis, mede namens hun vrouwen. Bij bespiegelingen over een eventuele terugkeer in het politieke leven verwees Gogel naar zijn 'huislyke rust', geheel in lijn met de algemene opvatting dat het een offer was om voor een publieke loopbaan het geriefelijke huiselijke bestaan op te geven.⁸

Het was in deze tijd niet gebruikelijk om in brieven expliciet over zwangerschap en bevalling te schrijven.⁹ In de correspondentie tussen Gogel en Canneman gebeurde dat wel. Gogel maakte openhartig gewag van enkele miskramen, zoals toen hij schreef: 'Gisteren heeft mijn Vrouwje het weder verbruid [...] en de hoop op een kleine meid (want dit was nu het verlangen) is verdweenen.'¹⁰ Nadat Canneman in een volle bladzijde een felrealistisch beeld had geschetst van de 'ijsselijkste bewerking' die zijn 'afgefolterde vrouw' bij de bevalling van een tweede zoon moest ondergaan, reageerde Gogel dat de inhoud van de brief 'ons beiden gevoelig trof. Wij gevoelden wat gij, en bovenal uwe geliefde, in dien vreeslijken dag hebt doorstaan'.¹¹

Bij de geboorte van Wijnanda Cornelia Gogel op 14 september 1803 stuurde Canneman een gelukwens in Bataafse bewoordingen: 'het worde eens eene brave goede Bataafsche vrouw, een edelaartige moeder, zoals onze beide wyfjens zijn'.¹² In de latere correspondentie kwam regelmatig de slechte gezondheid van het dochtertje aan de orde. Het zoontje Jan, in Cannemans bloemrijke taal aangeduid als 'uwe kloeke erfprins, die waarlyk het interessantste monument is van uw ministerieele tyd', was volgens Gogel 'druk, wild, gaauw etc, maar tevens zeer gezeggelyk en gehoorzaam'.¹³ Toen de jongen tegen de pokken zou worden ingeënt, wat in die tijd nogal vooruitstrevend was, berichtte Gogel dat zijn vrouw Cato daar tegen opzag.¹⁴ Klaarblijkelijk was hij zelf ook opgelucht toen de inenting goed was verlopen en hij kon melden: 'de kleine jongen is ongemeen vrolyk en de pokjes hebben gevat' en ten slotte: 'de jongen is geheel door zyn ziekte heen'.¹⁵ Ook over andere gezondheidsproblemen berichtten de brieven regelmatig. In april 1802 klaagde Gogel over 'een rhumatieke pijn in de heup', die hem hinderde in alle bewegingen.¹⁶

6 Gogel aan Canneman, 15 november 1801, ook in *BW*, 13-14.

7 Zie over de Bataafse combinatie van de waardering voor de taken van de echtgenote en moeder en het ontbreken van vrouwelijke rechten: Koolhaas-Grosfeld, 'Over vrouwen in de Bataafs-Franse tijd'.

8 Canneman aan Gogel, 15 december 1804, ook in *BW*, 457-459. Canneman verwees naar een uitspraak van Gogel in een eerdere, niet bewaard gebleven brief. Zie over de algemene opvatting ook Hagen, *President van Nederland*, 101.

9 Ruberg, *Conventionele correspondentie*, 87.

10 Gogel aan Canneman, 22 maart 1802, ook in *BW*, 69-71.

11 Gogel aan Canneman, 4 juli 1802, ook in *BW*, 137, resp. Canneman aan Gogel, 1 juli 1802, ook in *BW*, 134-136.

12 Canneman aan Gogel, 15 september 1803, ook in *BW*, 312. Genoemd naar Wijntje Vos, grootmoeder van moederszijde en Cornelis Crul, grootvader van vaderszijde.

13 Canneman aan Gogel, 21 augustus 1802, ook in *BW*, 149-151, resp. Gogel aan Canneman, 22 oktober 1802, ook in *BW*, 191-192.

14 Gogel aan Canneman, 12 oktober 1802, ook in *BW*, 189-190.

15 Gogel aan Canneman, 11 en 27 november 1802, ook in *BW*, 195 en 208-209.

16 Gogel aan Canneman, 24 of 25 april 1802, ook in *BW*, 98-100.

De relatie tussen de echtparen Gogel en Canneman werd niet alleen per brief onderhouden. Over en weer zonden de echtparen elkaar geschenken, vooral in de vorm van etenswaren. Zeker eens per jaar stuurde Gogel een kalfsrib aan Canneman, die daarvoor in hartelijke bewoordingen 'de gulhartige zenders' dankte, terwijl Gogel op zijn beurt erkentelijk was voor een 'vaatje haring, waarvan er reeds eenige met smaak gepasseerd zijn, daarbij aan den zender gedenkende'.¹⁷ Anders dan bij deze geschenken werden bij bestellingen de kosten over en weer zorgvuldig bijgehouden. Gogel was zuinig en kwam daar rond voor uit. Hij vroeg Canneman voor hem een boekenkastje en een tafelbuffet bij een kastemaker in Den Haag te bestellen, omdat hij de prijzen in Amsterdam te hoog vond.¹⁸ Gogel schafte voor de familie Canneman enig porselein aan op een veiling in Amsterdam. Verhandelingen over omvangrijke beurstransacties van tonnen en miljoenen werden zo afgewisseld met berichten over de aanschaf van een kastje van 48 gulden en porselein van 180 gulden.

Toen Canneman in november 1802 aan Gogel vroeg in Amsterdam voor hem een dichtwerk van Cornelis Loots over de Nederlandse overwinning bij Chatham aan te schaffen, reageerde Gogel met de vraag of hij ook niet een drietal recentere dichtwerken van Loots wilde ontvangen. 'Het is alles *schoon* en doet den digter eer aan.'¹⁹ Nadat Canneman positief gereageerd had, stuurde Gogel hem wel een rekening van vijf gulden en zeven stuivers. Pijnlijk was, dat Canneman enkele maanden later de hevige verontwaardiging bij de Amsterdamse patriotten over een vers van Loots signaleerde. Daarmee zou de door Gogel bewonderde dichter, die ook nog een aangetrouwde oom van zijn vrouw was, openlijk om een ambt solliciteren bij de nieuwe 'Oranje Kraayers', de verfoeide Oranjegezinden die na de staatsgreep van oktober 1801 aan invloed wonnen.²⁰ Zoals vaker, reageerde Gogel in het geheel niet op dit vervelende bericht waar hij blijkbaar niet goed raad mee wist.

Gogel en Canneman ontmoetten elkaar ook vrij regelmatig. Gogel was echter zozeer met de beeldvorming rond zijn persoon bezig dat hij geen stap meer in Den Haag wilde zetten. Een bezoek aan de regeringsstad kon volgens hem tot geruchten leiden dat hij zoete broodjes met het nieuwe Bewind wilde bakken dan wel dat hij bezig was een nieuwe revolutie voor te bereiden. 'Voor den Haag ben ik zo schuw als voor Constantinopel wanneer er de pest regeert'.²¹ Over een mogelijk bezoek aan Canneman schreef hij nogal zwaar op de hand: 'Wy waren graag eens bij u, maar myn eed op de vorige Staatsregeling zit my in de maag'.²² En een week later: 'Het gevoel dat ik heb van een nabyzynde revolutie is vooral oorzaak dat ik u geen visite kom geven.'²³ Canneman bezocht hem wel in zijn woonplaats Amsterdam. Een enkele maal ontmoetten ze elkaar in Leiden, maar meestal von-

17 Canneman aan Gogel, 16 november 1802, ook in *BW*, 196-197, resp. Gogel aan Canneman, 23 juli 1802, ook in *BW*, 141-143.

18 Gogel aan Canneman, 27 mei 1802, ook in *BW*, 122-124.

19 Gogel aan Canneman, z.d., waarschijnlijk 18 november 1802, ook in *BW*, 200.

20 Canneman aan Gogel, 25 maart 1803, ook in *BW*, 264.

21 Gogel aan Canneman, 13 juli 1802, ook in *BW*, 139-141.

22 Gogel aan Canneman, 24 augustus 1802 ook in *BW*, 153-154.

23 Gogel aan Canneman, 31 augustus 1802, ook in *BW*, 157-159.

den hun samenkomsten plaats in Hillegom, gunstig gelegen tussen Amsterdam en Den Haag. Gogel was goed bekend in deze plaats, waar zijn schoonvader vandaan kwam en waar hijzelf getrouwd was. Hoewel de aanleiding vaak in het zakelijke lag, waren ook de echtgenotes wel bij deze ontmoetingen aanwezig, zoals in april 1804: 'Ik wilde tegens 12 uren van hier ryden, wy kunnen dan nog te zamen het middagmaal houden, al schoon het wel 4 uren zal worden. Denkyk breng ik myn vrouw mee, altans zo het weer niet te erg is, heden is het al zeer koud. Ik zal morgen aan de wed[uwe] Van Meyeren schryven, opdat zy voor u en mij slaapplaatsen gereed houde.'²⁴ Tijdens die ontmoetingen werden vele 'Hillegomse baarsjes' verorberd die overvloedig in het toenmalige Haarlemmermeer gevangen werden.

Enige voorbereiding vergde een gezamenlijk bezoek met een Haags gezelschap van 16 mensen aan de Amsterdamse schouwburg in maart 1804.²⁵ Het echtpaar Canneman en drie andere echtparen kwamen met nog enkele familieleden naar Amsterdam. Gogel zorgde voor de reservering van twee loges en de nodige schouwburgkaarten. Gogel kwam vaak in de schouwburg en in december 1802 meldde hij vergenoegd dat het door hem in 1796 vertaalde Duitse zangspel 'De apothecar en de doctor' opnieuw gespeeld werd. 'Het was zo barstens vol, dat gedurende dit saison noch zo veel niet ontvangen was.'²⁶ Een ander tijdverdrijf van Gogel dat hij met Canneman deelde, was de eendenjacht. Ook had hij belangstelling voor de vangst van vinken en lijsters, destijds een populair vermaak. Canneman had toegang tot een vinkenbaan in Waalsdorp en nodigde Gogel uit voor 'een paar dagen pret'.²⁷

Opzienbarend vond Gogel het oplaten van een luchtballon waarmee sinds enkele decennia druk werd geëxperimenteerd, ook in Amsterdam. 'Hij heeft tien minuten geleefd. Ik heb hem tegenover mijn comptoir zien passeren. Hij steeg vrij hoog, maar toen hij eens wankelde, was zijn val snel en haastig. Hij was ook van geen duurzame stof, maar van papier of catoen'. Er was een nieuwe, sterkere ballon in de maak maar Gogels tijd was kostbaar en hij vermeldde uitdrukkelijk dat hij de volgende maal zou wachten 'totdat het geschreeuw op straat mij bekend maakt dat er iets te kijken is'.²⁸

Direct na zijn terugkeer in Amsterdam hervatte Gogel zijn handelsactiviteiten. Gedurende zijn agentschap waren deze waargenomen door zijn compagnon De Lanoij, met wie hij na zijn terugkeer bleef samenwerken tot 31 augustus 1804.²⁹ Gogel zette de zaken daarna alleen voort.³⁰ Over Gogels bedrijf is niet zo veel be-

24 Canneman aan Gogel, 26 april 1804, ook in *BW*, 369-370.

25 Canneman aan Gogel, 27 februari en 6 maart 1804, ook in *BW*, 343-345 en 346.

26 Gogel aan Canneman, 17 december 1802, ook in *BW*, 219-221.

27 Canneman aan Gogel, 13 september 1803, ook in *BW*, 310-311.

28 Gogel aan Canneman, 12 oktober 1802, ook in *BW*, 189-190.

29 GAA, Notarieel Archief, nr. 17339/402, 26 september 1804, akte van dissolutie per 31 augustus 1804.

30 Volgens Sillem richtte Gogel in 1801 een nieuw handelshuis op onder de naam Gogel en D'Arripe, Sillem, *Gogel*, 67-68; ook Colenbrander noemt een koopman D'Arripe enkele malen als compagnon van Gogel, zie bijv. *GAGN*, deel 1, 342 noot en deel 6, band 1, 442 noot. In Gogels archief wijst echter niets op een associatie met D'Arripe, zoals ook Van Leeuwen-Canneman concludeert (*Briefwisseling*, xxxvii). Wel had Gogel tijdens zijn opleiding F. d'Arripe leren kennen, met wie hij regelmatig zakelijke contacten had. In 1807 correspondeerde Gogel met hem over douanekwesties (*NA*, Gogel, inv.nr. 43).

kend. Afhankelijk van wat zich voordeed, handelde Gogel in goederen en in geldwaardige papieren. Hij verhandelde de kleurstof meekrap voor Ermerins, die zich als koopman in Zeeland had gevestigd en de stof daar inkocht.³¹ Ook handelde Gogel in zeep en de kleurstof indigo.³² Nog steeds waren er internationale handelsrelaties, onder meer met kooplieden in Rouen, Parijs en Philadelphia. Gogel was betrokken bij de invoer van katoen uit Georgia en onderhandelde over invoerrechten met de Amerikaanse Raad die in december 1800 in de plaats van het West-Indisch Comité was gekomen.³³ In november 1803 wees hij een gemachtigde aan om in Noord-Amerika zijn belangen te behartigen.³⁴ Een enkele maal reisde Gogel naar het buitenland. Zo maakte hij in juni 1802 een reis naar Antwerpen 'om er wat bij te verdienen'. Hij reisde via Breda, waar hij vrouw en kind voor enige weken achterliet bij familieleden, het echtpaar Nahuys-Crul, met wie hij tevens bevriend was. In Antwerpen verbleef Gogel enkele dagen bij zijn handelsrelatie Pinto, vervolgens was hij een dag of tien te Brussel, Leuven en Gent. De reis was wel plezierig, maar leverde zakelijk gezien weinig op.³⁵ Over de handel liet hij zich heel wisselend uit. Hij was wel erg negatief toen hij verzuchtte: 'ik heb, Godbeterd, niets meer te doen. Myne zaken loopen dood en teniet.'³⁶

In 1803 Gogel plaatste een lening van 240.000 gulden ten behoeve van de eigenaren van enkele plantages op Berbice, een voormalige Nederlandse kolonie ten westen van Suriname. In deze tijd werden in Berbice zo'n driehonderd plantages actief bewerkt, waarin ook een aantal Amsterdamse handelshuizen had geïnvesteerd.³⁷ Gogels lening was bestemd voor de plantages Nooitgedacht, Vrede en Vriendschap en de helft van De Goudmijn.³⁸ Eerder had Gogel zich gekeerd tegen beleggingen van Bataven in het buitenland en had hij zelfs een verbod bepleit. Bij zijn poging tot grondaankoop in Amerika was al gebleken dat hij zich persoonlijk niet altijd aan dit principe hield. Intussen had hij ook zijn standpunt bijgesteld. Verbieden zou wel eens schadelijk kunnen zijn voor de handelssector en was daarom 'inpolitiek'.³⁹

Kort na zijn terugkeer in Amsterdam trad Gogel opnieuw toe tot het bestuur van de Beleenbank. Het Staatsbewind had hem laten weten dat het graag zou zien

31 Ermerins aan Gogel, 31 januari en 26 april 1802, NA, Gogel, inv.nr. 26, ook aangehaald in Vles, *Gogel*, 139.

32 Advertentie in *Leydse Courant*, 4 juli 1804.

33 Bijlagen bij Canneman aan Gogel, 4 oktober 1803, ook in *BW*, 318-319.

34 GAA, Notarieel Archief, inv.nr. 445, nr. 17337/695, 4 november 1803, betreft een in het Engels gestelde akte van generale procuratie voor Noord-Amerika van Isaac Jan Gogel aan Johann Peter Meyer. Ook aangehaald door Vles, *Gogel*, 138, die concludeert dat Gogel zich weer bezighield met grondtransacties in Noord-Amerika. Het ging echter om een algemene procuratie, het ligt meer voor de hand dat het om handel in goederen of effecten ging.

35 Gogel aan Canneman, 25 juni 1802, ook in *BW*, 132-133.

36 Gogel aan Canneman, 13 september 1802, ook in *BW*, 169-171.

37 Netscher, *Geschiedenis van de koloniën*, 282.

38 Vastgelegd in een akte van 28 december 1803, genoemd bij de lijst van hypotheekhouders van Berbice, met gegevens tot en met 31 december 1815, NA, Goldberg, inv.nr. 181. De datum van de akte is opmerkelijk, omdat na de hervatting van de oorlog in mei 1803 Berbice op 24 september van dat jaar weer aan Engeland was overgegeven, Colenbrander, *Schimmelpenninck en koning Lodewijk*, 14.

39 Gogel aan Canneman, 19 april 1802, ook in *BW*, 94-95.

dat hij de functie weer op zich zou nemen.⁴⁰ Men kende zijn politieke gevoelens, maar betoogde dat de Beleenbank met de landsregering niets van doen had.⁴¹ Commissarissen konden over de benoeming eenvoudig een mededeling aan de (waarnemend) agent van Financiën Abbema sturen, die het bericht voor kennisgeving kon aannemen, aangezien goedkeuring niet aan de orde was. In de kring van Doctrina was kritiek te horen over Gogels toetreding.⁴² Toen hij in februari 1798 ontslag had genomen als bestuurder van de Beleenbank had hij immers met het oog op een noodzakelijke bezuiniging nog geadviseerd zijn vacature niet op te vullen.⁴³ Bovendien was het de bedoeling de werkzaamheden van de Bank medio 1802 te beëindigen.⁴⁴ Er was het gerucht dat Gogel vooral om financiële overwegingen de baan aanvaardde. Dat zal wel hebben meegespeeld, maar bij Gogel gaf de doorslag dat hij, ondanks zijn afkeer van het Bewind, graag betrokken wilde blijven bij (semi-)bestuurlijke activiteiten. Daar duidde ook de besmukte opmerking op dat 'ik met opoffering van particulier gekwetst gevoel, my niet geheel aan den dienst des Vaderlands wil onttrekken'.⁴⁵

IN AFWACHTING VAN EEN NIEUWE KANS

Gogels kritiek, die in september 1801 tot zijn ontslag als agent leidde, richtte zich vooral tegen het afzweren van het eenheidsstreven. Ook stuitte het streven naar een vergaande politieke verzoening met de regenten van voor 1795 en de Oranjegezinden hem tegen de borst. Daar kwam bij dat Gogel bezwaar had tegen de vervanging van het vijfkoppige Uitvoerend Bewind door een uitgebreid college van twaalf mannen, het Staatsbewind. Deze nieuwe constructie was volgens hem erg inefficiënt.

Het Staatsbewind bestond in de eerste plaats uit de leden van het Uitvoerend Bewind die na de staatsgreep waren overgebleven, te weten Van Haersolte, Besier en Pijman. Gogels oud-collega Spoor was voor zijn medewerking aan de totstandkoming van de nieuwe Staatsregeling eveneens beloond met een lidmaatschap van het Staatsbewind. Verder was er een groep nieuwkomers, oud-regenten van patriotse en 'bleke oranjekleur', waartoe Samuel van Hoogstraten, Gerard Brantsen en Egbert van Juckema Burmania Rengers behoorden.⁴⁶ Het Staatsbewind is wel omschreven als 'een gezelschap van tamme patriotten onder toevoeging van een aantal ex-prinsgezinden'.⁴⁷ Schimmelpenninck wilde in het Staatsbewind geen zetel aanvaarden, hoewel hij verschillende malen werd uitgenodigd. Hij ondersteunde weliswaar de brede politieke samenwerking, maar keek met afgrijzen naar het college

40 Abbema aan Gogel, 13 november 1801, NA, Gogel, inv.nr. 2.

41 Canneman aan Gogel, 14 november 1801, ook in *BW*, 10-12.

42 Canneman aan Gogel, 28 november 1801, ook in *BW*, 16-21.

43 Gogel aan Uitvoerend Bewind, 28 februari 1798, NA, Uitvoerend Bewind, inv.nr. 7.

44 De ontbinding vond in werkelijkheid pas plaats op 10 september 1806, *Briefwisseling*, 168 noot.

45 Gogel aan Abbema, 15 november 1801, NA, Gogel, inv.nr. 2.

46 De term 'bleke oranjekleur' is van Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, 236.

47 Rogier, *Eenheid en scheiding*, 263.

van twaalf regeerders, dat wel het tegenovergestelde was van het eenhoofdige presidentschap dat hij voorstond. Hij hield zijn kruut dan ook liever droog.⁴⁸

Gogel volgde vanuit Amsterdam de politieke ontwikkelingen. Zijn frustratie was groot. 'Ik geloof niet', schreef hij in maart 1802, 'dat er ooit een meer misnoegd hoopje mensen geweest is, als thans de Bataven. Men schrikt om ergens te komen, want het geknor is eindeloos.'⁴⁹ Zelfs de aankondiging van de Vrede van Amiens die een einde maakte aan de in 1793 begonnen oorlog tussen Engeland en Frankrijk leidde niet tot meer optimisme. Gogel toonde niet alleen afkeer van het Staatsbewind, maar stelde zich ook als een buitenstaander op ten opzichte van de politiek in het algemeen, die hij karakteriseerde met begrippen als 'snoeven, plooiën, draaien, knoeien, liegen, bedriegen en schurkerij'.⁵⁰

Bij zijn aankomst in Amsterdam had Gogel een 'remarquabel stukje' in de *Binnenlandsche Bataafsche Courant* gelezen waaruit hij opmaakte dat zelfs de Pruisische koning niet meer aan een herstel van het Oranjehuis dacht en dat dit 'de moeder Or(anje) party op het retour van hunnen geliefden niet zeer opwekken kan'.⁵¹ De gewezen stadhouder Willem v legde korte tijd later inderdaad een verklaring af om een schadeloosstelling voor zijn zoon mogelijk te maken.⁵² Vanuit zijn Duitse verblijf gaf de voormalige stadhouder in de brieven van Oranienstein van 26 december 1801 zijn aanhangers de raad van de omstandigheden het beste te maken en ambten aan te nemen onder het nieuwe Bewind. Terwijl direct na de staatsgreep van 1801 uitgesproken Oranjegezinden veelal nog bedankten voor posten in het nationale bestel, kwam er nu snel een kentering.

Toch was Gogel er niet geheel gerust op dat het land van het Oranjehuis af was. Toen hij in maart 1802 grote publieke ontevredenheid waarnam, schreef hij 'als Willem van Oranje in Doctrina kwam, ja misschien zelfs in den Uitkyk, zou hij er misschien gulhartig ontvangen worden'.⁵³ Medio juni tekende Willem v echter een regeling van Frankrijk en Pruisen waarbij Fulda en enkele andere bezittingen in Duitsland aan het Oranjehuis werden toegekend als compensatie voor het verloren stadhouderschap, dat hiermee formeel werd opgegeven. De bezittingen stond de voormalige stadhouder vervolgens af aan zijn zoon Willem Frederik.⁵⁴

In de loop van 1802 werd bij gewestelijke departementen en steden ongeveer twee-vijfde van de posten aan de Oranjegezinden toegekend.⁵⁵ Gogel constateerde verbitterd: 'In het Sticht gaat het beestagtig toe met verwijderen. Alles wat maar patriot is, wordt afgezet. [...] O Hemel! Dit had men in 1795 moeten kunnen voorzien! Men zou zo genadig met dat canaille niet geleefd hebben. Zoek broederschap met dat vee, en zij stooten u den dolk in het hart!'⁵⁶

48 Rogier, 'Schimmelpenninck', 91.

49 Gogel aan Canneman, 25 maart 1802, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 348; in de *Briefwisseling* is deze passage ten onrechte opgenomen bij een brief van 5 april 1802, ook in *BW*, 85.

50 Gogel aan Canneman, 12 oktober 1802, ook in *BW*, 189-190.

51 Gogel aan Canneman, 15 november 1801, ook in *BW*, 13-14.

52 Koch, *Koning Willem 1*, 124.

53 Gogel aan Canneman, 11 maart 1802, ook in *BW*, 59-61.

54 Koch, *Koning Willem 1*, 133-139.

55 Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, 253.

56 Gogel aan Canneman, 13 september 1802, ook in *BW*, 169-171.

Hoewel Gogel afkeer van de politiek toonde, dook zijn naam op in de geruchten over nieuwe revolutionaire initiatieven. Zo kwam zijn naam voor in de correspondentie van Wiselius en Besier over een revolutionair plan van Daendels. Wiselius merkte op dat er ook in Parijs 'gewerkt' werd, maar dat hij niet kon ontdekken door wie, en vervolgens schreef hij: 'G[ogel] is zeker mede à la tête'.⁵⁷ Gogel reageerde nogal koel op het gerucht dat hij tijdens zijn zakenreisje naar Antwerpen ook in Parijs was geweest om een revolutie te bewerken: 'Ik heb er niet aan gedacht'.⁵⁸ Canneman signaleerde kort daarna opnieuw 'het vertelzel' dat Gogel 'met hostile oogmerken' in Parijs zou zijn geweest. 'Gy zoud niet geloven hoe veel dit laatste hier ingang vind'.⁵⁹ Menigeen vertrouwde blijkbaar Gogels gebrek aan politieke ambitie niet.

Aangezien de geruchten aanhielden, liet Gogel weten zelf alleen onder strikte voorwaarden aan een nieuw bewind te willen deelnemen: 'Ik heb [...] gedeclareerd dat ik my in geen revolutie zoude inlaten, welke niet de *ongelimiteerde* eenheid in bestuur, wetten en finantiën ten doel en ten onmisbaren gevolge hebben moest'. En verder: 'Men krygt my zonder de zekerheid der bovenstaande by my voor het heil des vaderlands onmisbare conditiën, ook op geenderlei wyze meer in eenigen post van bestuur in 's Lands zaken, en dit is reden genoeg om buiten bereik te blyven, als er iets voorvalt'.⁶⁰ Gogel wilde alleen besturen, als hij zijn beleidsprogramma kon uitvoeren.

Omdat Gogel de kans klein achtte dat zijn voorwaarde vervuld zou worden, zag hij voor zichzelf geen rol weggelegd: 'Er zijn menschen die meenen dat Vader Van Hasselt en ik onder surveillance gesteld zyn. Men doet ons waarlijk te veel eer, want wij bemoeien ons met geene revoluties.' Hij voegde daar nog aan toe: 'aanhang zoeken, of nog minder, aan eens anders leyband te loopen en nog eens voor anderen de Castanjes uit het vuur te halen, zooals op 12 juny 1798, zo mal zijn wy niet meer'.⁶¹ Wellicht was dat een algemene uiting van frustratie, wellicht sloeg het specifiek op Schimmelpenninck. Deze was bij de voorbereiding van de staatsgreep van juni 1798 op de achtergrond gebleven, maar had daarna weer veel politieke invloed gekregen en ambieerde nu volgens Gogel een presidentschap waarvoor hij als het ware in de wachtkamer zat. 'Ik geloof aan den korte duur der tegenwoordige orde van zaken. [...] Men schynt een president of zoals dat ding anders heeten mag, te zullen invoeren. S[chimmelpenninck] heeft *altyd* de leer der Americ[aanse] constit[utie] gepreekt, en my altoos gezegd dat hy die constitutie nog de beste vond. Word S[chimmelpenninck] dan ook een tweede Washington'.⁶²

Gogel gaf met zijn weergave van de toedracht in juni 1798 wel een vertekend beeld van de werkelijkheid. Gogel trok toen zelf aan de touwtjes, verbitterd als hij was door de afzetting van het Amsterdamse stadsbestuur en afkeurenswaardig-

57 Wiselius aan Besier, 14 juli 1802, NA, Wiselius, inv.nr. 4, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 363-364.

58 Gogel aan Canneman, 13 juli 1802, ook in *BW*, 139-140.

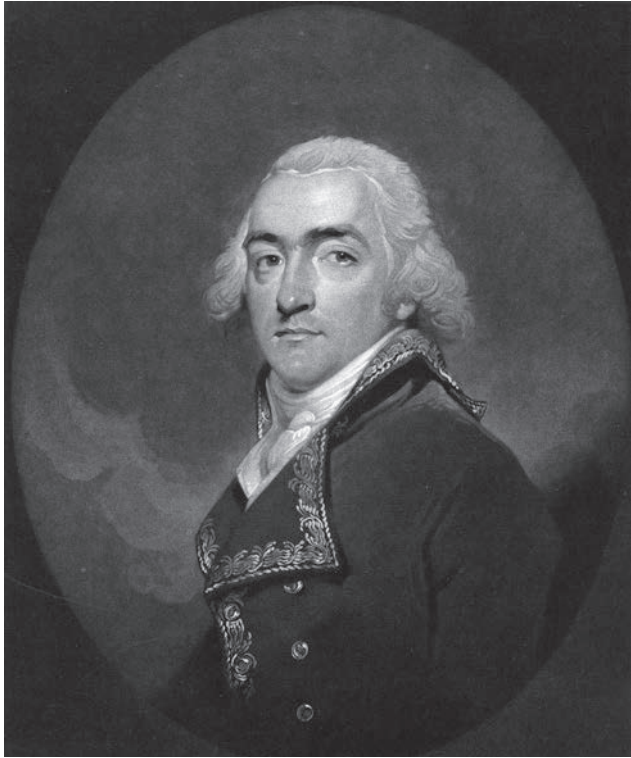
59 Canneman aan Gogel, 23 juli 1802, ook in *BW*, 143-147.

60 Gogel aan Canneman, 31 augustus 1802, ook in *BW*, 157-159, inzh 158.

61 Gogel aan Canneman, 7 september 1802, ook in *BW*, 164-165.

62 Gogel aan Canneman, 31 augustus 1802, ook in *BW*, 157-159, inzh 158.

Afb. 14 Portret van Herman Willem Daendels (1795), door Charles Howard Hodges, naar een ontwerp van Evert Maaskamp, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-1906-3377.

ge handelingen van Uitvoerend Bewind en Constituerende Vergadering. Hij werd niet door anderen gestuurd, maar nam zelf initiatieven die tot de staatsgreep leidden. Pikant was wel, dat drie jaar later Gogel minister van Financiën werd onder raadpensionaris Schimmelpenninck en gebruik maakte van diens presidentiële bevoegdheden om een unitarisch beleidsprogramma door te voeren.

Intussen ging in 1802 Daendels door met zijn plannen om het zittende Bewind te vervangen. De generaal overlegde onder meer met de Franse legerchef in Noord-Nederland, Dumonceau.⁶³ In september hadden beide militairen op het Loo een onderhoud met Schimmelpenninck die toen in ons land verbleef. Daarover berichtte een *Bulletin aan de Bataafse armee*, waarin een staatsgreep van deze drie werd aangekondigd. Canneman schreef aan Gogel: ‘Een officier van een der generale divisie-staven is ook by mij uit naam der drie mannen officieel hunnen aanstaande overkomst tot verandering der publieke zaken komen aankondigen.’⁶⁴ Blijkbaar hield ook Gogel daar rekening mee, want hij overwoog eind september om zich naar het buitenland te begeven ‘om buiten alle aanzoek te blijven’. Hij had er spijt van dat hij niet al eerder naar Londen was gereisd, waar ‘ik misschien met eenige vrugt voor myne zaken eenige tyd had kunnen blijven.’ En daarna volgde

63 Daendels aan Wiselius, 5 augustus 1802, NA, Wiselius, inv.nr. 4, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 374.

64 Canneman aan Gogel, 27 september 1802, ook in *BW*, 177.

de uitsmijter: 'Ik zal eens zien, als de nieuwe constitutie niet naar myn zin is, verdom ik het toch, en de geheele natie in massa sleept my noch niet naar Den Haag. Gy weet dat ik een weinigje onverzettelyk ben?'⁶⁵

Een week later meldde hij dat hij 'geen der drie' had gesproken, maar dat een zekere R. hem en Van Hasselt had bezocht. Van deze contactman had hij begrepen, dat 'er nog geen algemeen besloten plan *scheen* te zyn. Schimmelpenninck zal er misschien wel een gereed hebben, *maar die wacht eerst den uitslag af*. Vive la prudence et la diplomatie!'⁶⁶ Dit laatste woord kon ook als duplomatie worden gelezen: door een u boven de i te schrijven, gaf Gogel nog eens aan dat hij Schimmelpenninck verweet op twee paarden te wedden. Zelf had hij echter ook een nogal wisselende opstelling. Terwijl Gogel een week eerder nog buiten alle voorbereidingen van een staatkundige verandering wilde blijven, schreef hij nu bij de contactman concreet te hebben gepleit voor een Uitvoerend Bewind van Ermerins en Van Swinden, de twee directeuren die zich tegen de staatsgreep van 1801 hadden verzet, met toevoeging van Goldberg, hemzelf en nog een vijfde, en bovendien herstel van de eerdere constitutie. Hij had op zijn revolutionaire voorstel geen reactie ontvangen, zodat hij betwijfelde of het spoorde met de ideeën van de grote man achter de coulissen, met wie hij Schimmelpenninck bedoelde. Verder schreef hij: 'Eén ding is zeker, de boel is te ver gegaan. Ik heb mij er nog niet mede bemoeid, doch gaat men tot daden van geweld over, dan word het plicht. Het moet dan, al was het met bloed, beslist worden of Oranje of de patriotten het land regeeren zullen. [...] Hier wagt alles de revolutie af, en *niemand*, misschien geen *een* mensch in Amsterdam kiest de partij van de overheerschers'. Hij eindigde zijn brief met de bezwering dat hij liever buiten alles bleef, niettemin 'ben en blijve ik de oude gezwooren vijand van Oranje, aristocratie en verwarring en ben bereid datgeen te doen en te wagen, wat ik meermalen gedaan en gewaagd heb'.

Twee dagen later schreef Canneman hem echter wat ironisch, dat de gehele, zoveel gerucht makende historie was gesust 'dankzy de schikkende en plooyende geest van den excelleerende diplomaat', waarmee hij Schimmelpenninck bedoelde.⁶⁷ Daendels vroeg en kreeg zijn ontslag uit militaire dienst en Schimmelpenninck zag zijn eerdere verzoek om gezant in Londen te worden alsnog ingewilligd. Het Staatsbewind zat nog vast in het zadel, hoewel Gogel constateerde, dat het gouvernement maar weinig aanhangers had, namelijk een 'gering getal vleyers en ambtbejagers, die het gat van de duivel zouden likken om een brok te hebben'. En niemand zou volgens hem een traan laten 'als kuyerde het bestuur des Lands cum annexis morgen naar Ham of Cayenne' (Franse staatsgevangenis respectievelijk Frans verbanningsoord).⁶⁸

65 Gogel aan Canneman, 28 september 1802, ook in *BW*, 179-181.

66 Gogel aan Canneman, 4 oktober 1802, ook in *BW*, 183-184.

67 Canneman aan Gogel, 6 oktober 1802, ook in *BW*, 186-188.

68 Gogel aan Canneman, 17 december 1802, ook in *BW*, 219-221, citaat ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 396 noot. Colenbrander liet de woorden 'die het gat [...] een brok te hebben' weg, blijkbaar uit fatsoensoverwegingen, zonder dat te vermelden, zoals eerder signaleerd in Boels, *Binnenlandse zaken*, 199.

HAND- EN SPANDIENSTEN

Nadat hij eind 1801 in Amsterdam was teruggekeerd, volgde Gogel nauwlettend de gang van zaken bij het agentschap van Financiën waar hij aanvankelijk was opgevolgd door Abbema als tijdelijk agent. Al snel trad het collegiale bestuur aan, dat in de nieuwe Staatsregeling was aangekondigd. Aan het hoofd van Financiën kwam een 'raad van finantie', bestaande uit een thesaurier-generaal en drie leden (raden). Eerst trachtte men tevergeefs orangisten over te halen een benoeming tot thesaurier aan te nemen.⁶⁹ Na enkele weigeringen ging de federalistische patriot Joan Arent de Vos van Steenwijk als de nieuwe thesaurier en voorzitter van het college optreden.

Gogel kon zijn vroegere werk niet loslaten. Hij vroeg aan Canneman een overzicht van de laatste stand van zaken bij de projecten van het agentschap en een lijst van medewerkers, hun functies en salarissen.⁷⁰ Een informele schets van de actuele financiële situatie voorzag hij van technisch commentaar.⁷¹ Gogel bleef bij Canneman aandringen op het sturen van stukken, hij wilde ook beschikken over de handelingen van de '94 apostelen', het Vertegenwoordigend Lichaam van de vorige regeerperiode. Hij verzuchtte: 'Ik heb byna niets, en daar my welhaast de lust zoude prikkelen om eens voor de toekomst te schryven, zoude ik gaarne daarvan hebben wat er te krygen was.'⁷² Een medewerker van de Beleenbank die bij Financiën in Den Haag in dienst was getreden, werd in januari 1803 op verzoek van Canneman door Gogel ingewijd in de overheidsboekhouding. Gogel gaf hem niet alleen onderricht, maar stelde met behulp van de meegebrachte stukken ook nog zelf de rekening over het afgelopen jaar 1802 op.⁷³ Dat alles gaf niet de indruk van iemand die opgelucht was vertrokken, maar wel van een gedreven werker die nog gehecht was aan zijn vroegere functie.

Verschillende bestuurders van het nieuwe Bewind betreurden dat Gogel niet bereid was om na de staatsgreep een bestuurlijke functie te blijven bekleden. Hij werd gezien als een lastig, maar zeer deskundig en buitengewoon actief bewindsman. Appelius en Van de Kastele, leden van de Raad van Financiën, hadden graag Gogel als thesaurier-generaal aan 'het roer der fin[anciën]' gezien.⁷⁴ Zelf stelde Canneman het voor alsof vooral Ermerins, de 'president zonder vergadering', door zijn raadgevingen er de hand in had gehad dat Gogel niet voor het nieuwe Bewind had gekozen. Anders had Gogel thesaurier kunnen zijn.⁷⁵ Canneman vergat dat het toch niemand anders dan Gogel zelf was geweest, die om politieke redenen voet bij stuk had gehouden.

69 Pfeil, 'Tot redding', 318-319.

70 Gogel aan Canneman, 25-26 november 1801, ook in *BW*, 14-16.

71 Gogel aan Canneman, z.d. (tussen 28 november en 10 december 1801, ook in *BW*, 21-24.

72 Gogel aan Canneman, 13 december 1801, ook in *BW*, 27-28.

73 Canneman aan Gogel, 11 februari 1803, ook in *BW*, 243-245.

74 Canneman aan Gogel, 10 december 1801, ook in *BW*, 24-26, resp. Canneman aan Gogel, 2 februari 1802, ook in *BW*, 33-35.

75 Canneman aan Gogel, 14 december 1801, ook in *BW*, 29-30. Volgens *BW*, 30 noot had Canneman hier Besier op het oog, maar deze had juist geprobeerd Gogel in het zadel te houden.

De Raad van Financiën had, op Van de Kastele na, geen unitarische achtergrond. Niettemin waren de leden overtuigd van de noodzaak om het systeem van financieel toezicht op de gewesten, dat door was Gogel ingevoerd, voort te zetten. De pogingen van de departementale besturen om terrein terug te winnen, leidden wel tot vele conflicten, maar sorteerden weinig effect. Er was in dit opzicht eerder sprake van een status quo.⁷⁶

Bij twee zaken wilde het Staatsbewind graag van de diensten van Gogel gebruik blijven maken. Het ging om een nieuw ontwerp van een nationale bank en om transacties op de geld- en kapitaalmarkt. Ondanks zijn afkeer van het Bewind ging Gogel zich met beide onderwerpen bezighouden. Abbema had direct na zijn aantreden als tijdelijk agent het Staatsbewind geattendeerd op het plan van Gogel uit 1798 voor een nationale bank dat in het Vertegenwoordigend Lichaam was gestrand.⁷⁷ Het Bewind had de hervatting van Gogels werkzaamheden bij de Beleenbank in Amsterdam vooral toegejuicht, omdat hij er dan gemakkelijker toe gebracht kon worden om zich opnieuw in te zetten voor een nationale bank met een brede opzet, 'uw troetelkind', zoals Canneman deze Bank aanduidde.⁷⁸ Medio januari 1802 vroeg De Bordes, die ook onder de nieuwe Raad van Financiën als secretaris fungeerde, of Gogel de post van president van de Bank zou willen aannemen en een nieuw reglement wilde concipiëren. De Bordes schreef dat men 'zelfs in eene revolutie geheel tegens uwe denkbeelden uitgevallen uw persoon niet ontbeeren kan'.⁷⁹ Gogel reageerde positief door twee weken later al een eerste proeve van een concept-reglement klaar te hebben. Respectvol constateerde Canneman dat zijn vroegere chef 'de kunst nog niet vergeten (was) van helder te denken en gemakkelyk te werken'.⁸⁰ Gogel stuurde het stuk ook voor commentaar aan Goldberg met de mededeling dat hij 'de reglementen bij andere natiën, bijzonder de Engelsche' als leidraad had genomen. Het reglement bevatte niet minder dan 59 artikelen, toch had Gogel getracht 'niet te veel en niet te weinig voor te schrijven, het huishoudlijke geheel aan de successive baasen overlatende'.⁸¹ Beiden waren kennelijk enthousiast over het project, want medio februari meldde Gogel dat Goldberg hem 'eene menigte reflectiën' had gestuurd, waarop hij intussen al weer had gereageerd met 32 zijden contrareflectiën. Hoewel hij Goldbergs commentaar op sommige punten wat schoolmeesterachtig vond, had hij een aantal aanbevelingen wel overgenomen.⁸² Gogel stuurde zijn concept-reglement eind februari al naar Den Haag. Blijkbaar vond hij dat hij nu wel genoeg had gedaan, want toen hem nog een schriftelijke toelichting voor het Wetgevend Lichaam werd gevraagd, verwees Gogel daarvoor wat korzelig naar de argumenten voor een nationale bank in '*Smith's Wealth of Nations*' en andere werken.⁸³

76 Pfeil, '*Tot redding*', 373-376.

77 Abbema aan Staatsbewind, 11 november 1801, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 50.

78 Canneman aan Gogel, 28 november 1801, ook in *BW*, 16-21.

79 De Bordes aan Gogel, 16 januari 1802, NA, Gogel, inv.nr. 22, aangehaald zonder bronvermelding in Fritschy, *De patriotten en de financiën*, 224 en ook vermeld in *BW*, 7 noot.

80 Canneman aan Gogel, 2 februari 1802, ook in *BW*, 33-35.

81 Gogel aan Goldberg, 1 februari 1802, NA, Goldberg, inv.nr. 223C, ook aangehaald in De Jong, *Geschiedenis van De Nederlandsche Bank*, deel 1, eerste stuk, 26.

82 Gogel aan Canneman, 16 februari 1802, ook in *BW*, 38-40.

83 Gogel aan Canneman, 11 maart 1802, ook in *BW*, 59-61.

Gogel liet weten dat hij met weinig mensen de Bank zou kunnen leiden.⁸⁴ Wel zou de president een plaatsvervanger nodig hebben, ‘niet omdat hij het niet alleen af zou kunnen, maar omdat hij niet de slaaf van kleinigheden zou behoren te worden’. Erg fijngevoelig was Gogel niet, want na deze van zichzelf overtuigde opmerking vroeg hij Canneman of het plaatsvervangerschap misschien iets voor hem was en omdat Canneman bij Financiën weg wilde gaf Gogel hem het advies: ‘dryf daarom de Bank maar zo veel gy kunt.’⁸⁵

Op 21 mei 1802 diende het Staatsbewind het voorstel voor de nationale bank bij het Wetgevend Lichaam in.⁸⁶ Uit de toelichting bleek nog eens dat het doel een ander was dan in 1798. Toen had Gogel de instelling vooral bedoeld voor de tijdelijke financiering van buitengewone heffingen, al begon daarnaast toch ook al de wens te spelen om een opleving van de kwijnende handel te bewerkstelligen. Volgens het nieuwe voorstel van 1802 moest de Bank in de eerste plaats een middel worden om de ‘diegeslagene wonden’ van het land te helpen genezen en mee te werken aan het herstel van de algemene welvaart. De oprichting van de bank zou niet alleen de koophandel, maar ook de ‘Vaderlandsche Fabriken’ en de landbouw ten goede komen. Gogels voorstel van 1802 was een voldragen ontwerp van een nationale kredietinstelling, dat op vrijwel alle belangrijke punten bij de tijd was.⁸⁷

Het Wetgevend Lichaam verwees de voordracht zoals gebruikelijk naar een commissie. Canneman signaleerde dat ‘het Bewind en de Raad wel willen, maar dat de wetgevers dwarsbomen en door allerlei intriguanten aangeblazen worden’.⁸⁸ De hardste oppositie kwam van het stadsbestuur en de kamer van koophandel van Rotterdam. Zij spraken zich uit tegen het monopolie van een nationale bank in Amsterdam.⁸⁹ In die stad zelf keerden de Wisselbank en de kassiersbedrijven zich tegen een nieuwe concurrent met overheidsprivileges.⁹⁰ Eind augustus stuurde de commissie een voorlopig verslag met kritische opmerkingen. Het Staatsbewind drong er bij Gogel op aan over de opzet van de Bank te gaan overleggen met enkele leden van de commissie, om ‘hunne huiverigheid te overwinnen’.⁹¹ Gogel weigerde botweg ‘om Van Lennep en Gildemeester, die ik anders nooit zie, op te gaan zoeken, dit doe ik niet, al kwam het ding er ook nooit’.⁹² Het was weer eens een voorbeeld van zijn stroeve opstelling als het om de omgang met invloedrijke mensen ging. Het was in elk geval een gemiste kans om het Wetgevend Lichaam te beïnvloeden. Gogel was gepikeerd over de kritiek op zijn voorstel. Hij wilde niet de indruk wekken dat hij persoonlijk belang had bij de oprichting van de Bank. Gogel stelde

84 Gogel aan Canneman, z.d. (24 of 25 april 1802), ook in *BW*, 98-100.

85 Gogel aan Canneman, z.d. (23 mei 1802), ook in *BW*, 117-118.

86 Wetsontwerp Algemeene Bataafsche Beleen-, Discompto- en Deposito-Bank, 21 mei 1802, *NA*, Gogel, inv. nr. 22, ook in Sillem, *Gogel*, 320-326.

87 De Jong, *Geschiedenis van De Nederlandsche Bank*, deel 1, eerste stuk, 35.

88 Canneman aan Gogel, 10 juli 1802, ook in *BW*, 137-139.

89 Brief van de gemeente Rotterdam, 14 juni 1802; Memorie van bezwaren van de Kamer van Koophandel te Rotterdam, 10 juni 1802; beide stukken in *NA*, Gogel, inv. nr. 22.

90 Uittenbogaard, *De Nederlandsche Bank 1814-1852*, 56.

91 Canneman aan Gogel, 28 augustus 1802, ook in *BW*, 155-157. Het voorlopig verslag bevindt zich in *NA*, Gogel, inv. nr. 22.

92 Gogel aan Canneman, 31 augustus 1802, ook in *BW*, 157-159.

nog eens vast dat hij 'onder dit Bestuur geen post [wilde] hebben'. In werkelijkheid had hij wel degelijk belangstelling, hij had zelfs al eerder uiteengezet hoe hij de Bank zou willen leiden. Hij was bereid zijn medewerker bij de Beleenbank Van 't Wout als boekhouder af te staan aan Canneman, maar hij wilde hem terug als de nationale bank er zou komen en als hij, Gogel, daar een betrekking zou krijgen.⁹³

Voor het geval het voorstel voor een nieuwe nationale overheidsbank toch zou stranden, stelde hij ook een plan op voor een particuliere bank. Hij liet aan Canneman weten: 'ik ben, *dit zeer en secret*, bezig om de Bank *zonder* het gouvernement te etabliseren. [...] Ik heb het plan geconcipieerd, maar weet noch niet of het behagen zal, kunt gy ook eens, zeer onderhands en par maniere de discours, polsen?'⁹⁴ Er bleek echter weinig belangstelling voor een particuliere bank te bestaan, ook omdat op dat moment een dergelijk idee de kansen op een overheidsbank zou verkleinen.

De commissie uit het Wetgevend Lichaam bracht pas op 29 juli 1803 een eindverslag uit dat tot verwerping van het bankproject adviseerde, waarna het parlement enkele dagen later een negatief besluit nam.⁹⁵ De bezwaren waren vooral gericht tegen het gevaarlijk geachte papiergeld dat de Bank in omloop zou brengen en tegen een te grote invloed van de overheid op de Bank. Verder had de commissie er bezwaar tegen dat uitsluitend een octrooi zou worden verleend aan een in Amsterdam gevestigde bank. Gogel was nog bereid om een memorie op te stellen, waarin hij de bezwaren van de commissie trachtte te weerleggen. Zijn openingszin zette de toon: 'Wanneer men eenen hond wil slaan, dan vindt men ligtelijk een stok, zegt een oud Hollandsch spreekwoord.'⁹⁶ Hij gaf weinig toe en stemde alleen in met enkele wijzigingen die de Bank onafhankelijker zouden maken van staatsinvloed. Op basis van zijn stuk beantwoordde de Raad de bedenkingen van het Wetgevend Lichaam in een memorie aan het Staatsbewind van 4 november 1803.⁹⁷ Er kwam echter geen vervolg. Ook al kwam de Bank in de Bataafs-Franse tijd niet tot stand, het werk van Gogel zou uiteindelijk niet vergeefs zijn. In 1814 liet Willem I het ontwerp van Gogel van 1802 uit de bureaulade halen. Gogel had het plan zo zorgvuldig voorbereid dat zijn ontwerp toen in enkele dagen in een concreet beleidsvoorstel kon worden omgezet en aanvaard.

Meer direct resultaat hadden de transacties op de geld- en kapitaalmarkt, een tweede soort hand- en spandiensten van Gogel. Al in december 1801 vroeg de Raad van Financiën of Gogel de transacties, die hij sinds 1798-1799 als agent met financiële middelen uit het zogenaamde geheime fonds had laten verrichten, niet zelf kon voortzetten. Canneman deed verslag van het beraad: 'Gij gelooft niet met

93 Gogel aan Canneman, 3 december 1802, ook in *BW*, 211-212.

94 Gogel aan Canneman, 13 december 1802, ook in *BW*, 218-219. Het plan voor een particuliere bank bevindt zich in *NA*, Gogel, inv.nr. 22.

95 Rapport commissie, 29 juli 1803; Besluit van het Wetgevend Lichaam, 2 augustus 1803; beide stukken in *NA*, Gogel, inv.nr. 22, zie ook Sillem, *Gogel*, 327-329.

96 'Aanmerkingen op de gronden van weigering van het Wetgevend Ligchaam ten opzichte der geprojecteerde Alg. Bat. Beleen-, Disconto- en Deposito Bank', zie Sillem, *Gogel*, 330-342.

97 Dit stuk bevindt zich in *NA*, Gogel, inv.nr. 22.

hoeveel ophef men van U spreekt, hoe men Uwe daden billykt.⁹⁸ Voordat Gogel over voortzetting van de transacties wenste na te denken, verlangde hij dat alsnog zijn rapport over het jaar 1800 en een eindverantwoording van 12 januari 1802 werden goedgekeurd.⁹⁹ Het Bewind accordeerde de verslagen en stemde ook in met Gogels voorstel om 300 gulden van de winst af te zonderen voor de ambtenaren die hem bij de eerdere operaties ter zijde hadden gestaan.¹⁰⁰ Het tekent Gogel, dat hij zich ook nog bemoeide met de gedetailleerde verdeling over een vijftal ambtenaren.¹⁰¹ Het Staatsbewind liet voor Gogel zelf een gouden snuifdoos vervaardigen met een 'zeer hoogdravende' inscriptie waarin het hem dankte voor de verrichte transacties.¹⁰² Gogel aarzelde erg om dit geschenk te aanvaarden van een Bewind dat hij politiek afwees. Hij had geen moeite om een ring met briljanten te accepteren, die de keurvorst van Palts-Beieren hem aanbood, omdat hij als agent destijds een overeenkomst met deze vorst over diens bezittingen in de Bataafse Republiek had opgesteld. Hij gaf Canneman precieze aanwijzingen hoe de toestemming daarvoor bij het Staatsbewind formeel te regelen.¹⁰³ In het geval van de snuifdoos die het Staatsbewind hem aanbood, aarzelde hij echter. Gogel accepteerde het geschenk uiteindelijk, maar hij stelde met nadruk vast 'alleen als een blijk van goedkeuring over de *afgelopen* operatiën'.¹⁰⁴ Besier gebruikte het aanvaarden door Gogel van de snuifdoos prompt om te betogen dat hierna oppositie van Gogel tegen het Staatsbewind niet geloofwaardig zou zijn.¹⁰⁵

Nadat Gogels verantwoording over de operaties met het geheime fonds was goedgekeurd, hoopte de Raad voor de Financiën dat hij 'ten aanzien van het bedoelde Fonds het Vaderland met raad en hulp ten dienste wilde zijn' en dat hij zich wilde belasten met 'de directie over deze operaties en voortzetting ervan in Amsterdam'. Gogel formuleerde vervolgens strikte voorwaarden waaronder hij wel wilde optreden als beheerder van het fonds. Hij wilde niet beschouwd worden als gelastigde of commissionair, maar als een volledig gevolmachtigd directeur die vrij kon handelen en hij wilde geen beloning of provisie genieten. Verder wilde hij het beheer van het gehele fonds voeren, niet alleen van de Amsterdamse transacties.¹⁰⁶

Voordat de discussie over de taakomschrijving was afgerond, weigerde hij impulsief de aangeboden functie, nadat het Staatsbewind een vrijwillige lening met bijzonder gunstige voorwaarden had uitgeschreven. Dat schoot hem in het verkeerde keelgat. Emotioneel merkte hij op dat hij er niet aan dacht zich 'af te sloven om eenige weinige duizendjes te besparen, terwijl men meloenen [miljoenen] weg-

98 Canneman aan Gogel, 14 december 1801, ook in *BW*, 29-30.

99 Rapport agent van Financiën over geheime fonds in 1800, 1 september 1801; Gogel over geheime fonds (eindverantwoording), 12 januari 1802; beide stukken in *NA*, Gogel, inv.nr. 15.

100 Besluit Staatsbewind, 29 januari 1802, *NA*, Gogel, inv.nr. 18.

101 Gogel aan griffier Canneman, 16 februari 1802, *NA*, Gogel, inv.nr. 18; Canneman aan Gogel, 20 februari 1802, ook in *BW*, 40-43.

102 Canneman aan Gogel, 9 februari 1802, ook in *BW*, 35-37.

103 Gogel aan Canneman, 22 maart 1802, ook in *BW*, 69-71.

104 Gogel aan Canneman, 11 maart 1802, ook in *BW*, 59-61.

105 Besier aan Wiselius, 1 juli 1802.

106 Raad van Financiën aan Gogel, 2 februari 1802, resp. Gogel aan de Raad van Financiën, 5 februari 1802, beide stukken in *NA*, Gogel, inv.nr. 18.

smijt'.¹⁰⁷ Hij voorspelde dat het land weldra een tweede Oost-Indië zou worden, 'alleen geschikt om er te komen haalen wat men kan, en dan gelukkiger en vrijer oorden op te zoeken'. De regering onttrok met de lening overmatig veel financiële middelen aan de economie met zeer negatieve consequenties. Uiteindelijk zou men volgens Gogel 'op puinhopen regeeren en over kraayen en uilen heerschen'. Over Jacob Spoors die in het Staatsbewind de financiële portefeuille beheerde, merkte hij op: 'Nimmer is er in de waereld zo iets vertoond! Kootje! Kootje! Als gij zo begint waar zult gij eindigen!'

Gogels sombere voorspelling kwam uit. Het publiek verkocht op grote schaal overheidsobligaties om op de nieuwe lening te kunnen intekenen. De effectenkoersen klapten daardoor in elkaar, de geld- en kapitaalmarkt stagneerde en de financiële crisis sloeg over naar de reële economie. Vele kooplieden hing een faillissement boven het hoofd. Of in de woorden van Gogel: 'Den tuimelgeest welke zedert de tyden van *Law* langzaam gesmoord, doch zedert eenigen tyd door zedeloose finantieele maatregelen aangewakkerd was, word nu in zyn volle kracht hersteld en verdringt den reeëlen handel'.¹⁰⁸ Met de term tuimelgeest verwees hij naar onbezonnen en onverantwoorde speculatieve gedragingen, in het bijzonder van de beruchte Engelse bankier John Law die in Frankrijk in 1720 een omvangrijke kredietcrisis had veroorzaakt. Hij schetste 'gruwelijke taferelen' op de kredietmarkt en hij stelde voor de markt te steunen door het opkopen van overheidsobligaties zoals hij in 1799 als agent door Goldberg had laten doen. In een spoedberaad namen het Staatsbewind en de Raad van Financiën Gogels gedachte over. Daarna lukte het De Bordes om Gogel over te halen zelf de transacties te gaan uitvoeren.¹⁰⁹ In enkele maanden kreeg hij in totaal 3,1 miljoen gulden aan fondsen beschikbaar om steun-aankopen te doen.¹¹⁰

In de eerste helft van maart waren er opnieuw 'schrikbare tijdingen' uit Amsterdam. Er was sprake van een 'grote zwaarmoedigheid bij de mensen'.¹¹¹ Het Bewind besloot als extra maatregel de Beleenbank, die op dat moment nog slechts beperkt functioneerde, opnieuw volledig in werking te stellen. De Bank kreeg drie miljoen gulden ter beschikking voor beleningen en voor het inkopen van effecten. Ook voor deze operatie fungeerde Gogel als motor. Thesaurier De Vos van Steenwijk reisde voor overleg over deze operatie naar Amsterdam en liet zich daarna bijzonder lovend uit over 'de kunde en eerlijkheid' van Gogel, die hij voor het eerst had ontmoet.¹¹² Hoezeer Gogel bij de aanpak betrokken was, bewijst het feit dat op zijn voorstel op zondag 28 maart een geheim crisisberaad met een aantal Haagse bestuurders, onder wie Van Hoogstraten, lid van het Staatsbewind, plaatsvond in

107 Gogel aan Canneman, 16 februari 1802.

108 Gogel aan Canneman, 24 februari 1802, ook in *BW*, 44-46, eerder aangehaald in Postma, 'Gogel en Canneman: betuigeling van financiële turbulentie', 5.

109 'Pointen van instructie voor den secretaris De Bordes' (voor een gesprek met Gogel), 26 februari 1802, *NA*, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 399.

110 M. van Leeuwen-Canneman heeft een inventarisatie van alle door Gogel in de jaren 1802-1805 verrichte transacties opgenomen in bijlage 4 van de *Briefwisseling*, 649-653.

111 Staatsbewind, 10 maart 1802, litt. IJ.1 en 15 maart 1802, litt. GG, *NA*, Staatsbewind, inv.nr. 443.

112 Canneman aan Gogel, 19 maart 1802, ook in *BW*, 66-68.

het Huis in 't Bosch.¹¹³ Gogel was nogal kieskeurig in de keuze van zijn gesprekspartners en wilde beslist niet met voormalige leden van het Uitvoerend Bewind spreken en zeker niet met zijn ex-collega Spoors, omdat zij op de verfoeide staatsgreep van 1801 hadden aangestuurd.

Gogel had het intussen met de transacties zo druk gekregen, dat hij 'geen half uur over had om een pijp bij mijn vrouw te roken, laat staan om te wandelen, rijden of wat dies meer is'.¹¹⁴ Eind mei schreef hij: 'geheel Amsterdam is uitge-loopen, maar met al het mooye weer houden mij 's lands operatiën aan myn huis geklonken.'¹¹⁵ Korte tijd later begonnen de kooplieden hun beleende effecten en goederen terug te halen en kon de Bank geleidelijk het geleende geld aan de staat restitueren. Gogel kon toen ook zijn zakenreisje naar Antwerpen maken. Blijkbaar was er hem intussen veel aan gelegen zijn relatie met de Raad van Financiën goed te houden, want hij vroeg Canneman dringend om de Raad te laten weten, dat de zaken goed werden waargenomen door zijn compagnon De Lanoij, maar dat ook 'myn geest, myne raaden en myne instructiën hier blyven en myne absentie niets zal prejudicieeren [schaden]'.¹¹⁶

Toen Gogel eenmaal had ingestemd met het doen van transacties, wilde hij ook de post van directeur van het geheime fonds wel aanvaarden. 'Als ik er dus toch weer aanmoet, dan in Godsnaam, het een maar met het ander.'¹¹⁷ De Raad concludeerde dat niemand beter dan Gogel de directie van het Fonds kon voeren, ook 'door zijne Commercieele Relatiën en zijn actueel verblijf in de voornaamste Koopstad deezer Republiek'.¹¹⁸ Het Staatsbewind bleek echter niet bereid om het voorstel over te nemen. Het besloot de Raad van Financiën formeel te belasten met de directie van het Fonds dat intussen het Fonds tot vermindering en aflossing van de nationale schuld, in de wandeling het Mortificatiefonds werd genoemd. Het Staatsbewind stelde nadrukkelijk vast, dat de Raad verantwoordelijk was voor het Fonds en niet de personen die in de praktijk, het liefst tegen een behoorlijke bezoldiging, de transacties uit zouden voeren.¹¹⁹ Het was duidelijk dat het Staatsbewind niet wilde ingaan op de nogal eigenzinnige voorwaarden van Gogel, die om zijn politieke blazoën schoon te houden geen beloning of provisie wilde genieten.¹²⁰ Ook wilde het andere effectenmakelaars niet uitsluiten van de transacties.

Blijkbaar had de Raad van Financiën moeite met het besluit van het Staatsbewind want pas vijf maanden later, eind september 1802, kreeg Gogel een officiële mededeling. De Raad hoopte niettemin dat Gogel in de toekomst het Fonds met 'uwen raad en hulp' ten dienste wilde zijn.¹²¹ Dat zou inderdaad gebeuren; hij ont-

113 Gogel aan Canneman, 25 maart 1802, ook in *BW*, 71-73; Canneman aan Gogel, 26 maart 1802, ook in *BW*, 73-74.

114 Gogel aan Canneman, 1 april 1802, ook in *BW*, 80-81.

115 Gogel aan Canneman, 27 mei 1802, ook in *BW*, 122-124.

116 Gogel aan Canneman, z.d. (25 mei 1802), ook in *BW*, 120.

117 Gogel aan Canneman, 26 februari 1802, ook in *BW*, 48-50.

118 Besluit Raad van Financiën, 18 maart 1802, *NA*, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 399.

119 *NA*, Staatsbewind, inv.nr. 444, 13 april 1802, litt. W.

120 Uit een brief van Canneman aan Gogel van 16 april 1803, ook in *BW*, 275-277, blijkt dat Gogel intussen een voorstel voor het berekenen van provisie had gedaan.

121 Raad van Financiën aan Gogel, 30 september 1802, *NA*, Gogel, inv.nr. 18.

ving eind december een missive met nadere instructies, zo mocht hij de winst uit 1802 voor toekomstige transacties aanwenden.¹²² Er ontstond 'een keten van werkzaamheden', zoals Gogel het later noemde, met een zeer intensieve uitwisseling van berichten tussen hem en de Raad.¹²³ De correspondentie handelde niet alleen over de transacties, maar bevatte tevens – gevraagde en ongevraagde – adviezen over financieel-technische kwesties. Ook in de informele briefwisseling van Gogel en Canneman kwamen deze zaken vaak uitvoerig en gedetailleerd aan de orde.

Enige wrijving ontstond er in mei 1803 na een verzoek aan Gogel om 'de Beurs te schragen', waarbij hij zou moeten opereren op basis van een groot aantal gedetailleerde instructies.¹²⁴ Zijn reactie was dat hij 'ostensibel en opentlyk de agent van het gouvernement zoude worden, iets het welk ik *niet wil*, noch *zal*. Ik wil van het tegenwoordig bestuur geene lastgevingen, welke eenigen schyn van verknochtheid zouden kunnen aanduiden, ontvangen. Het publiek mogt denken dat ik onder de zwenkers behoorde en de suppositie zelf hiervan ging myne eer te na, en is voor een eerlyk hart onverdraaglyk'.¹²⁵ Voor alles wilde Gogel vermijden, dat hij gezien kon worden als een windvaan, die in dienst was getreden van een vijandig Bewind. Na verder overleg meldde Canneman dat aan Gogels wens zou worden voldaan; hij kon zelfstandig en zonder nadere voorwaarden optreden.¹²⁶ Nadat Gogel de transactie was gaan uitvoeren en in Rotterdam het handelshuis Havelaar zich met eenzelfde operatie had belast, kon de Raad voor de Financiën in juni 1803 al berichten dat de 'prijs der Discompto weer den gewoonen Cours' noteerde'.¹²⁷

Intussen had Gogel ook zijn eindafrekening ingediend over de transacties van 1802, die hij belangeloos had uitgevoerd. Ze leverden een batig saldo op van bijna tachtig mille. De bestuurders waren zeer tevreden. Zij besloten in juni 1803 Gogel een zilverwerk aan te bieden ter waarde van 2500 à 3000 gulden, het jaarsalaris van een hoge ambtenaar.¹²⁸ In overleg met Gogels vrouw werd dat geen collectie tabaks- en snuifdozen, maar wel een zilveren tafelservies. 'Dan heeft uw vrouw tenminste een herinnering aan de eenzame ogenblikken die uwe inspanning en afsloving voor het lieve erkentelijke Vaderland haar heeft doen slyten!'¹²⁹ Van de Kastele en Canneman werden belast met de aanschaf van het geschenk dat bestond uit 26 stuks zilver, vervaardigd door de befaamde Haagse zilversmid François Simons. De rekening bedroeg uiteindelijk bijna 3400 gulden. Dat was aanzienlijk meer dan het uitgetrokken bedrag, maar de stukken zilver waren zo kunstig bewerkt en Gogels verdiensten waren zo groot, dat thesaurier en raden erop vertrouwden dat het

122 Raad van Financiën aan Gogel, 28 december 1802, NA, Gogel, inv.nr. 19.

123 Gogel aan Raad van Financiën, 11 april 1804, NA, Gogel, inv.nr. 19; de correspondentie bevindt zich in NA, Gogel, inv.nrs. 19 en 20.

124 Canneman aan Gogel, 25 mei 1803, ook in *BW*, 284-286.

125 Gogel aan Canneman, z.d. (waarschijnlijk 26 mei 1803), concept, ook in *BW*, 286-287.

126 Canneman aan Gogel, 26 mei 1803, ook in *BW*, 287-288.

127 Missive TG en Raden aan Staatsbewind, 9 juni 1803, NA, Staatsbewind, inv.nr. 430, 13 juni 1803, litt. Z. Hierin werd ook voorgesteld om cadeaus aan Gogel en aan de Havelaars te geven.

128 Nolst Trenité, 'Gouden snuifjes', 270. Voorstel Raad van Financiën, 9 juni 1803, NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 399; Besluit Staatsbewind, NA, Staatsbewind, inv.nr. 415, 20 juni 1803, litt. YY.

129 Canneman aan Gogel, 26 augustus 1803, ook in *BW*, 306-307.

Afb. 15 Gedeelte van het 26-delig zilveren servies, gemaakt door François Simons, in 1803-1804 door het Staatsbewind aan Gogel geschonken, als dank voor aan het land bewezen diensten, Rijksmuseum, Amsterdam, BK-14590-04.

Staatsbewind er toch mee zou instemmen.¹³⁰ Zo gebeurde het en Gogel ontving het servies in mei 1804. De beide firmanten van het Rotterdamse handelshuis Haveelaar, die een soortgelijke, maar kleinere operatie hadden uitgevoerd, kregen elk een snuifdoos van circa 500 gulden.

In 1804 werd het Gogel duidelijk dat het Staatsbewind op zijn laatste benen liep en dat er een nieuw regime op komst was. Toen de thesaurier eind juni vroeg of Gogel opnieuw een transactie wilde regelen, sputterde hij nogal tegen. Hij schreef dat de vele werkzaamheden die hem gedurende de laatste jaren waren opgedragen hem 'welhaast te drok' en 'te zeer verslavend' werden. Omdat de transacties bovendien van verschillende aard waren, behoefden ze 'veele zorgen en accuratesse', gaven ze bij afwezigheid aanleiding tot 'ongerustheden', zodat ze hem meer aan het 'huisverblyf' bonden dan hem aangenaam was. Niettemin zou hij ook deze keer nog aan het verzoek voldoen.¹³¹

Op een volgend verzoek in augustus 1804 van De Bordes om zich met een beleingsoperatie te belasten, reageerde Gogel aanvankelijk zonder meer afwijzend.¹³² Hij betoogde dat 'ik nu twee jaar en langer meer slaaf [ben] van 's land zaken dan van mijn eigen en dat begint te vervelen'. Hij ging zelfs zover het landverraad te noemen om een regering bij te staan, terwijl geldverspilling en extra belastingen aan de orde van de dag waren. Hij zal ook hebben gedoeld op de schadeloosstelling aan het Oranjehuis voor het opgeven van zijn aanspraken, waarover in deze maanden onderhandeld werd en waarover in de correspondentie van Gogel en Canne-

130 NA, Financiën, 1795-1813, inv.nr. 400, 25 april 1804, ook aangehaald in Nolst Trenité, 'Gouden snuifjes', 274.

131 Gogel aan De Vos van Steenwijk (afschrift), 4 juli 1804, NA, Gogel, inv.nr. 20, ook aangehaald in BW, 385.

132 De Bordes aan Gogel, 13 augustus 1804 en concept-antwoord van Gogel, z.d., NA, Gogel, inv.nr. 15.

man uiterste verbazing doorklonk.¹³³ Ondanks Gogels krasse taal wist Canneman hem kort daarna toch weer tot medewerking over te halen.¹³⁴

Gogel bleef zijn medewerking verder geven tot het einde van het Staatsbewind. Toen hij in februari 1805 zijn benoeming tot bewindsman van Financiën onder Schimmelpenninck al nagenoeg in de zak had, kwam De Vos van Steenwijk met hem overeen dat hij opnieuw op de effectenmarkt zou opereren. De correspondentie daarover met de thesaurier zette Gogel voort tot in april.¹³⁵ Hij legde verantwoording af over de transacties met een overzicht dat hij op 8 juni indiende bij de nieuwe bewindsman van Financiën Gogel.¹³⁶

VERKENNING VAN EEN NIEUW POLITIEK BESTEL

Het Staatsbewind was eind 1801 mede in het zadel geholpen door Bonaparte. Toch beantwoordde het niet aan zijn bedoeling. Nadat Engeland in mei 1803 opnieuw de oorlog had verklaard aan Frankrijk, wilde Bonaparte een invasie waaraan de Bataafse Republiek met oorlogsschepen zijn steun moest geven. Dat lukte het Staatsbewind niet, ook omdat de financiële toestand alarmerend was. In het begin van 1804 gaf Bonaparte aan ambassadeur Sémonville en Marmont, commandant van de Franse legermacht in de Bataafse Republiek, opdracht om verkenningen uit te voeren voor een nieuw staatsbestel. Anders dan Sémonville die vooral nauwe betrekkingen onderhield met de behoudende leden van het Staatsbewind, stond Marmont ook open voor contacten met de patriotse tegenstanders van dat Bewind, onder wie Wiselius die ontslagen was als voorzitter van de Aziatische Raad. Wiselius stuurde met hulp van onder anderen Gogel en Fijnje aan Marmont een aantal overzichten van de politieke hoofdrolspelers in de Bataafse Republiek.¹³⁷ Canneman signaleerde Haagse geruchten over politieke veranderingen, 'men noemt ook IJAG als tot de mannen van het spel behorende.'¹³⁸ Gogel woog in deze tijd de politieke mogelijkheden zorgvuldig af. Hij bleef volhouden dat hij liever niet weer aan het bestuur wilde deelnemen. Tegelijkertijd liet hij een grote betrokkenheid bij het Haagse politieke leven zien.

Marmont stelde zich in het voorjaar van 1804 ook rechtstreeks in verbinding met Gogel die geen blad voor de mond nam. Daarna zette deze ook nog eens op papier welke bezwaren hij tegen de Franse politiek had: de oorlogsschattingen in 1795, het schandelijke gedrag van zeepiraten, de politieke interventies van Delacroix in 1798, de voortdurende dreigementen gericht op nieuwe financiële bijdragen en het eindeloze getouwtrek om Vlissingen. Ten slotte noemde hij de interventies van Sé-

133 Canneman aan Gogel, 5 juni en 21 augustus 1804, ook in *BW*, 378-380 en 391-393.

134 Canneman aan Gogel, 21 augustus 1804; autorisatie door de Raad van Financiën, 24 augustus 1804, *NA*, Gogel, inv.nr. 15.

135 De Vos van Steenwijk aan Gogel, 1 februari 1805, resp. 3 april 1805, *NA*, Gogel, inv.nr. 15.

136 Ovrzicht van transacties, 8 juni 1805, *NA*, Gogel, inv.nr. 15.

137 Minuten van de lijsten, *NA*, Wiselius, inv.nr. 53, ook in *GAGN*, deel 4, band 1, xliii-lvi, ook aangehaald in Schama, *Patriots and Liberators*, 456.

138 Canneman aan Gogel, 3 april 1804, ook in *BW*, 354-356.

monville en Augereau die hadden geleid tot de staatsgreep van 1801 en de ellendige situatie waarin het land zich nu bevond.¹³⁹ Begin september had hij opnieuw een ontmoeting met Marmont en stuurde hij de generaal een overzicht van de financiële en economische situatie.¹⁴⁰ Marmont gebruikte deze informatie in zijn adviezen aan Bonaparte die enkele maanden eerder tot keizer Napoleon was uitgeroepen. In zijn brief aan Marmont uitte Gogel ook forse politieke kritiek op het Staatsbewind, dat volgens hem de middengroepen naar de afgrond hielp. De aloude autonomie van de departementale besturen was hersteld, er was volgens hem sprake van een volslagen anarchie.

Napoleon kwam tot de conclusie dat het bestel van de Bataafse Republiek fundamenteel moest veranderen, wilde hij zeker zijn van meer steun voor Frankrijk. De druppel die bij hem de emmer deed overlopen was de al eerder genoemde schadeloosstelling die het Staatsbewind aan het Huis van Oranje wilde geven voor de afkoop van hun aanspraken.¹⁴¹ Het ging om een bedrag van niet minder dan vijf miljoen gulden en dat terwijl het Staatsbewind het onmogelijk achtte om Frankrijk financiële en militaire steun te verlenen.¹⁴² Talleyrand en Sémonville waren bij de voorbereiding van de overeenkomst betrokken en zij hadden na de toezegging van smeergeld door Oranje steun toegezegd. Toen Napoleon over het voornemen hoorde, ontstak hij echter in woede. Hij stuurde zijn vertrouwensman Carel Ver Huell naar Den Haag die ervoor zorgde dat het Wetgevend Lichaam in augustus 1804 met achttien tegen tien stemmen goedkeuring weigerde. Gogel bestempelde de affaire als een voorbeeld van de interne politieke tegenstellingen die het voortbestaan van het politieke bestel onmogelijk maakten.¹⁴³

De keizer ontbood tevens Schimmelpenninck en oefende in een onderhoud dat medio september in Keulen plaatsvond grote druk op hem uit om een nieuw staatsbestel te ontwerpen. Hij gaf hem ook de indruk dat Schimmelpenninck zelf de nieuwe regering kon gaan leiden. Deze kon de verleiding niet weerstaan, ondanks zijn slechte gezondheid. Schimmelpenninck ging niet alleen aan een nieuwe constitutie werken, maar ook aan een concreet beleidsprogramma. Er speelden twee belangrijke discussiepunten. In de eerste plaats was er de constitutionele opzet. In Frankrijk had Napoleon een nieuwe staatsvorm tot stand gebracht, een merkwaardige menging van revolutionaire beginselen, een militaire dictatuur en een monarchie van het ancien régime. Voor de waarnemers in de Bataafse Republiek was dit een onbegrijpelijke ontwikkeling; men sprak zich in brede kring uit voor het republikeinse systeem en zette zich af tegen een Frans verlangen om het land te ‘monarchaliseeren’.¹⁴⁴ Schimmelpenninck was voorstander van een presidentieel stelsel.

139 Gogel aan Marmont, 13 mei 1804, NA, Gogel, inv.nr. 21, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 504-506.

140 Gogel aan Marmont, 8 september 1804, in: *GAGN*, deel 4, band 1, 111-113, fragment ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 180-181, afschrift met bijlagen (statistische gegevens) in NA, Gogel, inv. nr. 21.

141 Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, 250 en 285.

142 De Gou (ed.), *Staatsregeling van 1805 en Constitutie van 1806*, x.

143 Gogel aan Marmont, 8 september 1804.

144 Ermerins aan Gogel, 4 november 1804, NA, Gogel, inv.nr. 26, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 210, ook aangehaald in Velema, ‘Het einde van de republikeinse politiek’, 149.

Wel verzette hij zich vanuit zijn republikeinse principes tegen de gedachte van Napoleon dat de functie erfelijk zou moeten zijn. Hoewel Gogel en andere opposanten meenden dat een presidentieel systeem als quasi-monarchaal gezag niet paste in de republikeinse traditie van het Nederlandse staatsbestel, was ook duidelijk dat zij zich maar aan Schimmelpenninck hadden aan te passen.¹⁴⁵

Een tweede hoofdpunt bij Schimmelpennincks verkenningen waren de overheidsfinanciën. Hij was vanuit zijn Amsterdamse belangen destijds voorstander geweest van het snel samensmelten van de gewestelijke schulden, maar verder nam hij een opportunistisch standpunt in. Hij zwalkte nogal als het ging om de eenheid van belastingen. Anders dan bij het constitutionele punt liet Schimmelpenninck zich bij de financiële kwestie wel adviseren. Gogel, Goldberg en Van de Kastele, gesecondeerd door Canneman, waren overtuigd van de wenselijkheid van nationale belastingen die tot een hogere opbrengst zouden leiden. Zij verwierpen het veelbesproken alternatief van een drastische verlaging van de rente op de staatsschuld. Dat hield weliswaar een verlaging van de overheidsuitgaven in, maar Gogel en zijn medestanders beschouwden een drastische rentereductie als een vorm van staatsbankroet. Om de kredietwaardigheid van het land te handhaven, moest zowel de hoofdsom als de rente van de staatsobligaties zijn gewaarborgd. Tegenover deze groep stonden vertegenwoordigers van het Staatsbewind en thesaurier-generaal De Vos van Steenwijk die niets in nationale belastingen zagen en juist een rentereductie voorstonden.

Gogel speelde bij de verdere onderhandelingen een grote rol, omdat hij hoog op Schimmelpennincks lijstje van kandidaten voor bewindsman van Financiën stond.¹⁴⁶ Gogel beschikte over financiële expertise en hij had bestuurlijke ervaring als agent van Financiën. Zijn in de praktijk gevormde deskundigheid was zijn sterke punt en Schimmelpenninck had hem nodig om vertrouwen in zijn regiem tot stand te brengen. Appellius en Van de Kastele, die beiden deel uitmaakten van de Raad van Financiën, werden ook als mogelijke kandidaten genoemd, maar zij waren toch geen echte kanshebbers. Goldberg was uitermate deskundig, maar had een imago van onbetrouwbaarheid en opportunisme.

Hoewel Gogel ernstige bezwaren tegen een eenhoofdig leiderschap had, was de verleiding groot om weer bestuurlijke invloed uit te oefenen. Dat blijkt uit Gogels adviezen aan Marmont en later aan Schimmelpenninck en uit zijn werk aan een nieuwe constitutie, waar hij op verzoek van Marmont ook mee bezig was. Deze activiteiten strookten niet met het beeld dat hij zelfs aan zijn vriend Canneman presenteerde, het beeld van de non-politicus die tegen zijn zin door Schimmelpenninck werd geprest om het ministersambt op zich te nemen. De kritiek op zijn persoon die ook te horen was, zal hem – gezien zijn karakter – vooral hebben geprikkeld om door te gaan. Volgens Canneman waren dezelfde bezwaren te beluisteren als tijdens zijn agentschap: 'Uw stroefheid en koele behandeling van een aantal mensen, die zig te important wanen om genegeleerd te worden, word voor

145 Velema, 'Het einde van de republikeinse politiek', 150-151.

146 Rogier, 'Schimmelpenninck', 100.

norschheid en trotsch uitgekreeten. Men schryft u een ondraaglyke stijfhoofdigheid en onverzettelyke aankleefing aan uw eigen begrippen toe en maakt een ieder diets dat gy te onhandelbaar en te weinig tact van omgang met menschen hebt om ooit een goed Minister te kunnen zijn.¹⁴⁷ Aangezien hij nogal prat ging op zijn directheid, zal deze kritiek hem niet van zijn stuk hebben gebracht. Dat was anders met de kwaadsprekerij dat hij door 'twijffeling voedende gesprekken' de koersen naar beneden zou praten, zodat hij bij zijn aantreden als minister een stijging op zijn naam zou kunnen zetten. De laster en 'lage uitstrooizels' hielden aan. Zo ging wat later in Amsterdam het gerucht dat 'dat gy merklijk rijker zijt dan te voren. [...] Men spreekt van f250 m[ille], door u aan Surinaamsche of Berbiciaansche planters opgeschoten etc.' Daar was inderdaad in 1803 sprake van, maar het betrof een door Gogel bij kapitaalverschaffers geplaatste lening die hiervoor al is genoemd.¹⁴⁸

EERSTE CONSULTATIES VAN SCHIMMELPENNINCK

Schimmelpenninck begon zijn verkenningen in de Bataafse Republiek op 20 september door het Staatsbewind over de opdracht van Napoleon in te lichten. Datzelfde dag had hij een gesprek met Goldberg, die het beter vond 'in deze conferentie meer de rol te houden van hoorder dan die van criticus'. Goldberg had Schimmelpenninck dan ook niet verteld dat Gogel en hij werkten aan een Staatsregeling die uitging van 'volstreckte uniteit'.¹⁴⁹ Goldberg was euforisch over het gesprek: *'De bok is vet! [...]* De revolutie is door den Keizer vastgesteld en, zooverre ik tot nog toe geïnformeerd ben, moet Schimmelpenninck er de ziel, Marmont de uitvoerder van zijn'.¹⁵⁰ Schimmelpenninck had gezegd, dat de 'Prinslieden' in de toekomstige regering welkom bleven, maar dat hij ook een verzoening wenste met de gematigde hervormingsgezinden. Blijkbaar strekte de politieke samenwerking zich wel uit tot gematigde hervormingsgezinden als Gogel en Goldberg, maar niet tot radicalen als Fijnje, Ockerse en Valckenaer.

Op 23 september hadden Gogel en Schimmelpenninck een onderhoud in Amsterdam. Gogel had zich goed voorbereid, want de dag ervoor had hij nog een overleg met Marmont. Het gesprek met Schimmelpenninck verliep echter uiterst stroef. Schimmelpenninck wees de radicale beperking van de macht van de departementale besturen af die Gogel wenste. Schimmelpenninck was voorstander van een gedecentraliseerde eenheidsstaat, waarin steden en gewesten belangrijke bevoegdheden hielden. Hij zag deze oplossing niet zozeer als een ideaalbeeld, maar als een compromis tussen de uitersten van een behoudend federalisme en doorge-

147 Canneman aan Gogel, 17 juli 1804, ook in *BW*, 386-387, ook aangehaald in Sillem, *Gogel*, 65 noot.

148 Canneman aan Gogel, 19 februari 1805, ook in *BW*, 481.

149 Goldberg aan Gogel, 20 september 1804, *NA*, Gogel, inv.nr. 21, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 184-187; Gogel, 'Schetzen van constitutie, geformeert in 1804', *NA*, Gogel, inv.nr. 5, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 121-158.

150 Goldberg aan Gogel, 20 september 1804. Goldberg gebruikte hier de term 'revolutie' in de zin van een drastische en afgedwongen wijziging van de staatsinrichting.

schoten unitarisme.¹⁵¹ In principe onderschreef hij de unitarische uitgangspunten, maar hij was wars van extreme benaderingen. Schimmelpenninck achtte een snelle overgang naar nationale belastingen niet mogelijk en wilde ze alleen stap voor stap invoeren. Daarentegen zag Gogel het in een klap invoeren van nationale belastingen en opheffen van de wirwar van belastingen van lagere overheden als de enige weg naar een uniform belastingstelsel.

Gogel stelde zich tactisch op, hij sneed geen constitutionele onderwerpen aan, terwijl hij toch een grote afkeer had van een eenhoofdige bestuur. Zijn constitutionele opvattingen liet Gogel wel blijken in een verslag dat hij direct na zijn ontmoeting met Schimmelpenninck aan Marmont stuurde.¹⁵² Hij schreef te hebben gehoord dat de keizer over een 'plan de constitution' van hem beschikte. Omdat Gogel niet wist welk stuk dat betrof, zond hij nog een beknopte bijlage met constitutionele punten mee die aansloot bij zijn verhandeling van 1800-1801. Hij bepleitte een uitvoerend bewind, bestaande uit vijf leden, ondersteund door agenten. Het Uitvoerend Bewind had het initiatief van wetgeving, maar was wel afhankelijk van een Wetgevend Lichaam dat de wetten moest goedkeuren. Voor Gogel was essentieel dat beide organen moesten werken binnen een Staatsregeling, 'une loi fondamentale et inaltérable', die de staatseenheid zeker stelde.

Gogel zat op het vinketouw, want twee dagen later stuurde hij Schimmelpenninck nog een uitvoerige brief.¹⁵³ Hij probeerde hem te overtuigen door bij zijn pleidooi voor nationale belastingen naar de Unie van Utrecht van 1579 te verwijzen met haar 'volstreckte gelijkheid van voordeelen en lasten'. Later waren de gewesten echter niet bereid geweest om hun fiscale bevoegdheden uit handen te geven. Gogel sloot hiermee aan bij een eerder stuk uit zijn activistische periode waarin hij de Unie al een in haast ontworpen meesterstuk had genoemd dat later misbruikt was.¹⁵⁴ Hij bepleitte nog eens eenheid van belastingen. In de Bataafse Republiek zouden de tolgrenzen en de sluikehandel verdwijnen, waardoor de nijverheid werd bevorderd en de welvaart zou toenemen. De belastingopbrengst zou toenemen en de inningskosten werden lager. Het alternatief, een staatsbankroet in de vorm van een rentereductie was 'gemakkelijk gedecreteerd en nog gemakkelijker uitgevoerd', maar zou 'hoogst verderfelijck voor het land' zijn. Toch hield Gogel een slag om de arm, want hij was aan het onderhandelen. In de brief aan Schimmelpenninck stelde hij zich soepel op en schreef hij te betwijfelen of men geheel 'buiten een bankroet zou kunnen blijven'. Voor een nieuw belastingstelsel was volgens Gogel wel een drastische hervorming van de bestuurlijke organisatie nodig. Men moest niet schromen daarvoor 'duizende vijanden, die in hunnen belangen benadeelt worden of in de uitzichte op Amten voor hun of

151 Van den Berg, 'Stad en staat voor en na 1795', 90-91.

152 Gogel aan Marmont, 23 september 1804, met bijlage (points de constitution), NA, Gogel, inv.nr. 21, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 187-188.

153 Gogel aan Schimmelpenninck, 25 september 1804, archief Schimmelpenninck, nr. 942, afschrift van de brief, NA, Gogel, inv.nr. 21, ook in Sillem, *Gogel*, 47-49 en 176-182, fragmenten ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 522-526 en in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 188-189, ook aangehaald in Velema, 'Het einde van de republikeinse politiek', 150.

154 *GAGN*, deel 2, 367.

hunnen familie worden gehindert, te maaken.’ Overigens had hij weinig tijd om zijn gedachten over de staatsfinanciën te ontwikkelen, omdat ‘mijn eigen zaken, waarin ik thans geheel alleen ben’ hem te veel in beslag namen.¹⁵⁵ Enkele weken eerder had hij zijn compagnonschap met De Lanoij beëindigd.

Gogel schreef ook nog aan Schimmelpenninck dat er geruchten gingen over een staats hervorming waarbij de hoogste macht in handen van één persoon zou komen. Wel werd verder gedacht aan een soort Staten-Generaal, maar die zou niets te zeggen krijgen. Gogel liet weten dat hem zelfs was gevraagd om een ‘zoodanig plan’ te ontwerpen, maar hij had dat geweigerd, omdat hij een tegenstander was van ‘een eenhoofdig bestuur, of iets dat onder een anderen naam hetzelfde denkbeeld insluit’. Hij was niet revolutionair en geen aanhanger van ‘zoogenaamde overdreevene wijsgeerige beginselen, welke met den tegenwoordigen staat van het mensdome niet overeenkomen’.¹⁵⁶ Liever beriep hij zich op de Nederlandse volksaard. Het voorgestelde plan zou ‘geen bijval bij onze natie vinden’ en er zou slechts sprake zijn van ‘eene tusschenregering tusschen twee revoluties’. Bij het ‘te verwachten nationaal misnoegen’ zouden sommigen de gelegenheid gebruiken om ‘de baan voor het Huis van Oranje te kunnen schoon maken’. Gogel maakte duidelijk dat hij onder een dergelijk stelsel geen post zou aannemen. Niets zou hem kunnen bewegen om ‘een haarbreed’ van zijn beginselen af te wijken.

Ze gingen als egeltjes met elkaar om; Gogel sprak Schimmelpenninck niet rechtstreeks aan op zijn voorkeur voor een presidentieel systeem. Door naar verzoeken van anderen te verwijzen liet hij indirect, maar toch duidelijk, aan Schimmelpenninck weten dat hij niet mee wilde werken aan diens constitutionele plannen. Gogel ging er prat op altijd recht op zijn doel af te gaan, maar benaderde Schimmelpenninck nu toch wel erg omzichtig, terwijl hij in dezelfde brief een officiële post afwees. Hij had naar zijn zeggen geen andere behoefte dan ‘een stil huiselijk geluk en de ongekrenkte reputatie van een eerlijk man’.

Voor iemand die zei geen politieke ambitie te hebben, maakte Gogel zich wel erg druk over de staatkundige ontwikkeling. Hij werkte de ideeën die hij op 23 september aan Marmont had gestuurd uit in een uitvoerig memorandum.¹⁵⁷ Zijn boodschap was dat het particularisme dat de kop weer opstak, bestreden diende te worden door een krachtig centraal gezag. Dat mocht echter niet eenhoofdig zijn, want een dergelijke regeringsvorm druiste lijnrecht in tegen ‘l’esprit national’. De publieke opinie, die zeer gehecht was aan ‘les anciennes opinions de liberté’, zou die niet aanvaarden. De natie was gehecht aan haar ‘ancienne simplicité’ en was afkerig van de hoofse pracht die bij een dergelijke keuze onvermijdelijk was. Ook daarom gaf Gogel de voorkeur aan een regerend college van drie tot vijf man. Hij stuurde het memorandum op 4 oktober via Marmont aan Napoleon toe. Het was

155 Gogel aan Schimmelpenninck, 25 september 1804, citaat komt niet voor bij de fragmenten in *GAGN* en De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, wel bij Sillem, *Gogel*, 176-177.

156 Gogel aan Schimmelpenninck, 25 september 1804.

157 Gogel aan Marmont, 4 oktober 1804, afschrift, met bijlagen (onder meer uitvoerige memorie), NA, Gogel, inv.nr. 21, brief en memorie ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 530-535, memorie ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 199-205, ook aangehaald in Velema, ‘Het einde van de republikeinse politiek’, 150-151.

een laatste poging om Schimmelpennincks ideeën over een eenhoofdig bewind te bestrijden. Gogel boekte geen resultaat, omdat de keizer zelf ook aan een eenhoofdige leiding voor de Bataafse Republiek dacht.

Omdat Gogel een sterke voorstander was van eenheid in de wetgeving, was het niet verrassend, dat hij in zijn memorie aan Marmont van 4 oktober ook de codificatiegedachte bepleitte. Gogel prees Napoleon, omdat deze de Franse natie nieuwe wetten had gegeven op het gebied van privaats- en strafrecht. Hij wenste ook voor het eigen land een uniforme codificatie. In de ontwerp-constitutie die hij in 1804 in overleg met Goldberg opstelde nam een codificatieopdracht dan ook een prominente plaats in.¹⁵⁸ Verder had hij een vereenvoudiging van de rechterlijke organisatie uitgewerkt.

Medio oktober had Gogel nog een gesprek met Schimmelpenninck. Hij kreeg toen de indruk dat deze de nationale belastingen zou aanvaarden. Canneman moest hem echter zijn illusie ontnemen, want tegenover anderen had Schimmelpenninck zich veel aarzelender uitgelaten, onder meer in een gesprek met Canneman zelf. Verder moest Canneman zijn vriend nog confronteren met het vervelende gerucht, dat hij, 'gedesigneerd minister', in Doctrina de 'ijselijke schok' van een rentereductie had aangekondigd.¹⁵⁹ Canneman had dat zeer stellig tegengesproken, maar een dag later schreef hij ongerust dat ook Wiselius en Ockerse het gerucht van de rentereductie verspreidden. Aangezien Gogel met beiden in Doctrina zeer vertrouwelijk omging 'houd men u voor de auteur, en ik spreek dit met drift tegen'.¹⁶⁰ Helaas is het antwoord van Gogel niet bewaard gebleven, maar het gerucht sloot wel aan bij zijn slag om de arm bij het afwijzen van de rentereductie in zijn brief van 25 september aan Schimmelpenninck. Wellicht probeerde hij de publieke mening te peilen.

AFRONDING VAN DE ONDERHANDELINGEN

Schimmelpenninck keerde op 20 oktober 1804 terug naar Parijs, waar hij pas op 5 november een onderhoud met Napoleon had. Schimmelpenninck raakte er door dit gesprek nog meer van overtuigd dat hijzelf in het nieuwe staatsbestel een belangrijke rol zou gaan vervullen.¹⁶¹ Voor Schimmelpennincks gesprekken met Napoleon over de opgelegde oorlogslasten, zond Gogel hem via Canneman de berekening dat het bondgenootschap de Bataafse Republiek in de periode 1795-1803 al 229 miljoen gulden had gekost.¹⁶² Aangezien de totale lasten van Nederland 615 miljoen bedroegen, was een derde dus ten gunste van de Franse bondgenoot geko-

158 Van den Berg, 'Codificatie en staatsvorming in de tijd van Lodewijk Napoleon', 162.

159 Canneman aan Gogel, 8 oktober 1804, ook in *BW*, 407-408.

160 Canneman aan Gogel, 9 oktober 1804, ook in *BW*, 409-410.

161 Schimmelpenninck aan zijn vrouw Catharina, 6 november 1804, archief Schimmelpenninck, nr. 348, ook aangehaald in Hagen, *President van Nederland*, 201.

162 GAGN, deel 4, band 2, 541 noot en Schimmelpenninck, *Rutger Jan Schimmelpenninck*, deel 2, 312-313, ook aangehaald in Zappey, *Goldberg*, 64.

men.¹⁶³ Napoleon was niet onder de indruk; hij bleef hardnekkig in de mythe van Hollands rijkdom geloven en wilde de Bataafse Republiek niet tegemoetkomen. Dat maakte het des te meer nodig om de belastingopbrengst te verhogen. Gogel en Van de Kastele stelden uitvoerige memories op om Schimmelpenninck van zijn negatieve oordeel over de nationale belastingen af te helpen. Volgens Gogel waren de uitvoeringsproblemen goed oplosbaar.¹⁶⁴ Zijn memorie was vrij technisch, die van Van de Kastele bevatte een harde afwijzing van de rentereductie: 'Een bankroet van onze Republiek! Welk een schande voor den Nederlandschen naam, welk een doodsteek! Thans is het leven van renten, nu onze fabrieken te gronde zijn, voor duizenden een noodzakelijk middel van bestaan. Weduwen-, weezen- en armenfondsen, alles schreit daartegen. Maakt onze Republiek een bankroet, wat heeft men dan te wachten van de Engelsche, Russische, Oostenrijksche en andere fondsen?'¹⁶⁵ Tezelfdertijd lag er bij Schimmelpenninck een concreet voorstel uit de koker van Spoor en Besier, leden van het Staatsbewind, voor een rentereductie van tien miljoen gulden.¹⁶⁶

Terwijl Schimmelpenninck van Napoleon de opdracht had gekregen een nieuw staatsbestel te ontwerpen, waren er toch opnieuw geruchten over een herstel van de Oranjes. Gogel en Canneman maakten zich daar enigszins ongerust over. Zo schreef Canneman in oktober dat er een memorie van 'voornam Oranjevrienden, waaronder apostelen' (leden van het Staatsbewind) aan Napoleon was gezonden om de terugkeer van 'den geliefden' (de gewezen stadhouder Willem v) of van de 'Fuldasche Hoogheid' (de erfprins van Oranje) te bevorderen.¹⁶⁷ Een maand later signaleerde Canneman opnieuw een gerucht over een herstel van het Oranjehuis. Tegelijkertijd probeerde hij Gogel gerust te stellen door te verwijzen naar de mening van Van Stralen dat het verziensels van kwaadwilligen als Spoor en Besier waren die binnen het Staatsbewind onrust probeerden te zaaien. Van Stralen, ofwel 'Oranje-Heintje', was een Oranjegezind regent, na de Bataafse Omwenteling was hij aanvankelijk ambteloos burger. Nadat hij in juni 1802 zitting had genomen in het departementale Bestuur van Holland, trad hij twee jaar later toe tot de Aziatische Raad.¹⁶⁸ Hij was een vertrouweling en ver familielid van Schimmelpenninck. Van Stralen had Canneman verzekerd dat hij al lange tijd overtuigd was dat 'O[ranje] dit Land niet meer gelukkig kon maken' en dat hij ook van Schimmelpenninck 'de stelligste ouvertures [had] bekomen, dat Bon[aparte] zeer geanimeerd was tegens dat huis en nooit tot deszelfs herstelling besluiten zou.'¹⁶⁹

163 Schimmelpenninck, *Rutger Jan Schimmelpenninck*, deel 2, 67.

164 Gogel aan Canneman, 28 november 1804, afschrift in NA, Gogel, inv.nr. 21, ook in *BW*, 435-450, met afzonderlijke 'reflexies' van Goldberg in NA, Canneman (1904), inv.nr. 9. Het origineel is aan Schimmelpenninck gezonden en bevindt zich in het archief Schimmelpenninck, nr. 981. Een concept van de memorie was al eerder door Gogel aan Canneman gestuurd. Deze schreef op 15 november aan Gogel dat hij de memorie ontvangen had en op 21 november dat hij bezig was een begeleidende brief op te stellen, ook in *BW*, 426, resp. *BW*, 430.

165 Memorie van Van de Kastele, november 1804, NA, Gogel, inv.nr. 21, ook aangehaald in *GAGN*, deel 4, band 2, 539 noot en 543 noot.

166 Canneman aan Gogel, 17 oktober 1804, ook in *BW*, 411-412.

167 Canneman aan Gogel, 4 oktober 1804, ook in *BW*, 406-407.

168 Gabriëls, 'Hendrik van Stralen'.

169 Canneman aan Gogel, 16 november 1804, ook in *BW*, 427-429.

Ook Napoleon zorgde soms voor verwarring. De keizer regeerde niet vanuit een politieke blauwdruk, maar hij was een pragmaticus die vaak impulsief handelde.¹⁷⁰ Hoewel hij Schimmelpenninck had gevraagd om een nieuwe Staatsregeling, speculeerde hij soms openlijk over een ander staatshoofd. In dat verband liet hij in december 1804 zelfs de namen van Oranje en de aan de Oranjes verwante Nassau-Weilburg vallen. Tegen de Bataafse delegatie van Van Haersolte, Brantsen en Van der Goes, die de kroning van Napoleon bijwoonde, merkte hij op dat hij gehoord had dat ze niet door een gelijke geregeerd wilden worden. Hem was het om het even: 'Voulez vous Schimmelpenninck, voulez vous le prince de Weilbourg, voulez vous pour une couple d'années le prince d'Orange? Je m'en f...!'.¹⁷¹

Was er enige ongerustheid over het komende staatshoofd, serieuzer was de onzekerheid over Schimmelpennincks visie op de nationale belastingen. Begin november uitte hij in een brief aan Van Stralen twijfel over Gogels belastingplan.¹⁷² Een maand later kon Van Stralen echter een brief van Schimmelpenninck tonen, waarin deze meldde dat hij de stukken van Gogel en Van de Kastele over de nationale belastingen intussen had bestudeerd en dat zijn conclusie was dat 'ik op dat stuk thands *zeer* opgeruimd ben'.¹⁷³ Schimmelpenninck bleef echter voorzichtig, hij ging niet verder dan de vage conclusie dat 'het systema van algemene belastingen beproefd (moet) worden'. Ondanks deze voorzichtigheid verzocht Van Stralen Canneman dringend om Gogel als aanstaande minister van Financiën op de hoogte te stellen van deze interessante brief. Voor het overige was de brief van Schimmelpenninck echter 'niet zeer vrolijk!' Er was geen enkele voortgang in Parijs bij het voorbereiden van een nieuw staatsbestel. Napoleon had andere zaken aan zijn hoofd, op 2 december 1804 had zijn kroning plaatsgevonden.

Voor Gogel was de geringe voortgang weer eens aanleiding om te betogen dat hij geen minister wenste te worden. Canneman antwoordde dat zij toch al veel vaker hadden besproken dat Gogel zich niet aan zijn publieke plicht kon onttrekken door 'wat gij van uw privaat geluk, van huiselijke rust, van personeel belang en uitzichten op de ontwikkeling en standplaats van uwe kinderen ook aanvoert'.¹⁷⁴ Anders zou immers nooit een regering van belangeloze, onafhankelijke mensen te vormen zijn. Gogel kon zich volgens Canneman niet meer terugtrekken, hij was al te ver gegaan. Wel moest Schimmelpenninck als aanstaand staatshoofd natuurlijk een goed programma opstellen en de juiste mensen kiezen. Al eerder had Canneman betoogd dat het daarom zaak was 'daadlijk bij zijne overkomst eene onderlinge overeenkomst op zekere cardinale punten bij wege van beding vast te stellen met de voornaamste leden van onze partij'.¹⁷⁵ Daarmee bedoelde hij 'de middel-partij', de groep gematigde hervormingsgezinden, zoals Gogel, Goldberg, Van de

170 Woolf, *Napoleon's Integration of Europe*, 20-22.

171 Delprat, 'Journal', 337. Le prince de Weilbourg was de prins van Nassau-Weilburg, zoon van prinses Caroline, de zuster van Willem V en dus een volle neef van de erfprins.

172 Schimmelpenninck aan Van Stralen, 5 november 1804, NA, Van Stralen, inv.nr. 11.

173 Canneman aan Gogel, 10 december 1804, ook in *BW*, 454-456.

174 Canneman aan Gogel, 15 december 1804, ook in *BW*, 457-459.

175 Canneman aan Gogel, 11 november 1804, ook in *BW*, 423-426.

Kastele en hijzelf.¹⁷⁶ Canneman groeide in deze maanden uit tot een sleutelfiguur in de communicatie van Schimmelpenninck met deze groep. Zijn 'vaste rol' in het overleg tussen het beoogde staatshoofd en Gogel als kandidaat-minister van Financiën was van groot belang.¹⁷⁷

Bij alle politieke onzekerheid namen de spanningen tussen Napoleon en het Staatsbewind ook nog toe. De vlam sloeg in de pan, toen het Staatsbewind in november 1804 de Bataafse officieren verbod orders van de Franse autoriteiten over douane-aangelegenheden op te volgen. Napoleon eiste intrekking van dit verbod en het aftreden van een viertal leden van het Staatsbewind, onder wie Spoors en Besier die hij al eerder als intriganten had aangemerkt. Het ontslag vond kort daarna plaats. Besier en anderen beschuldigden Gogel dat hij hier via Marmont de hand in had gehad. Toen Gogel daarover klaagde bij zijn vriend Ermerins, antwoordde deze: 'hoezeer men U ook de schuld van 't gebeurde ten aanzien van die twee (Spoors en Besier) wil geven, zal ik U nimmer zoo dwaas beschouwen van een injurie (vernedering) voor de Natie te bewerken tot bekoming van persoonlijke satisfactie'.¹⁷⁸ Besier hield vast aan zijn beschuldiging en liet Wiselius weten, 'dat wij nu, uit eene *zeer echte* bron weten, dat ons door Gogel en Ockerse cum suis de kool gestoofd is.'¹⁷⁹ Besier en Spoors kregen echter weinig steun. Zo verweet Schimmelpenninck hen dat ze zich hard tegen de Fransen hadden opgesteld uit ergernis over de verandering van het staatsbestel die op til was. De verhoudingen waren overigens gecompliceerd. Terwijl Besier suggereerde dat Gogel met de radicale Bataven heulde, waarschuwde Canneman Gogel juist dat men zijn patriotisme verdacht zou maken omdat 'gy met Fynje en de zijnen niet heult'.¹⁸⁰ Toch drukte hij Gogel op het hart zijn onafhankelijkheid te bewaren: 'tot dusverre zijt gij gedugt door de houding van independentie. Gij hebt, met die houding te bewaren, oneindig veel in uw hand!'

Napoleon zette pas op 4 januari 1805 een vervolgstap door Schimmelpenninck om een concept-Staatsregeling te vragen. De laatste had het stuk al klaar liggen en kon twee dagen later een uitgewerkt ontwerp aan de keizer aanbieden. In Den Haag hoorde men daarna weinig meer. De geruchtenmachine werkte echter op volle kracht. De geruchten over 'een prinsje' namen toe en werden door velen geloofd, meldde Canneman in enkele brieven aan Gogel.¹⁸¹ Het duurde tot eind februari voordat er zekerheid was en Napoleon uiteindelijk toch voor Schimmelpenninck koos. Hij had er op dat moment nog belang bij dat de Europese mogend-

176 Canneman schreef op 17 oktober 1804 aan Gogel (ook in *BW*, 411-412) dat hij de avond ervoor met alle mannen van de 'middelparty' had gegeten, ook met Jantje (Goldberg).

177 Verberne, *Gogel en de uniteit*, 10; Van Leeuwen-Canneman, 'Achterkamertjesoverleg op het Binnenhof', 58-78.

178 Ermerins aan Gogel, tweede helft december 1804, *NA*, Gogel, inv.nr. 26, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 572-573 noot.

179 Besier aan Wiselius, 27 december 1804, *NA*, Wiselius, inv.nr. 4, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 574. Besier hield zijn beschuldiging tegen Gogel staande in Besier aan Wiselius, 5 januari 1805, *NA*, Wiselius, inv.nr. 4, ook in *ibidem*, 575-576.

180 Canneman aan Gogel, 17 december 1804, ook in *BW*, 460-461.

181 Canneman aan Gogel, 12 januari en 6 februari 1805, ook in *BW*, 463 en 472.

heden de Bataafse Republiek als een onafhankelijke staat bleven beschouwen.¹⁸² Tegelijkertijd wenste hij wel meer ondersteuning van de Franse belangen. De uitkomst van deze afweging was een keuze voor Schimmelpenninck.

Toen het beoogde staatshoofd naar de Bataafse Republiek terugkeerde om de komst van het nieuwe staatsbestel af te ronden, was het Staatsbewind verontwaardigd dat hij naar Amsterdam reisde voordat hij Den Haag bezocht.¹⁸³ Canneman signaleerde het gerucht dat hij daar eerst Gogel wilde spreken, omdat hij deze als 'hoofd der finantiën' zag.¹⁸⁴ Canneman die Gogels aarzelingen kende en zijn weigering vreesde, maar die ook wist hoe belangrijk de eenwording voor zijn vriend was, bezwoer Gogel om een aanbod als minister te aanvaarden: 'houd intusschen bid ik u in het oog, dat als gy weigert om de handen mee uit de mouwen te steken gy de gelegenheid laat te loor gaan om de *uniteit* te vestigen en dat die welligt nooit wederkeerd'. Canneman meende verder dat Gogel ook zijn handelszaak kon blijven aanhouden. 'Opoffering van uwe commerciebetrekkingen van u te vergen, dit gaat niet'. Omdat het departement in Den Haag langzamerhand goed georganiseerd was, zou Gogel zich zelfs actiever met zijn eigen zaak kunnen bezighouden dan onder het agentschap het geval was geweest. Toen had hij ook wel een belang in zijn zaak gehouden, maar had hij alle handelsactiviteiten aan zijn compagnon moeten overlaten. Cannemans uitspraak laat zien dat het voor een minister mogelijk werd geacht om activiteiten van beider aard te combineren en toch een goede scheiding aan te brengen. Tegelijkertijd laat ze zien dat in de Bataafse tijd bewust werd nagedacht en gediscussieerd over de scheiding tussen publiek en privaat.¹⁸⁵

Toen Canneman verder nog betoogde dat Gogel zijn beginselen natuurlijk niet kon opgeven, maar wel rekening moest houden met de harde werkelijkheid, verwees hij blijkbaar naar het staatkundige bestel dat door Schimmelpenninck nagestreefd werd. 'De fraaye dromen van 1795 zullen *wy* niet gerealiseerd zien en ook onze kinderen niet; want waarlyk de menschen zyn niet ryp voor die edele denkbeelden die in het hart van enkele wysgeerige menschevrienden zo hoog op prys staan en die zo naauw verwant zyn aan deugden die wy niet gevonden hebben te bestaan'.¹⁸⁶

Het met Gogel geplande gesprek in Amsterdam ging vanwege ziekte van Schimmelpenninck niet door. In deze tijd kreeg het beoogde staatshoofd steeds meer last van een verslechterend gezichtsvermogen, waarschijnlijk veroorzaakt door zwarte staar, waarvan de voortekenen zich een half jaar eerder hadden geopenbaard. Het waren niet alleen zijn ogen. Hij had last van buikloop, nam 'braakmiddelen' en moest veel rusten.¹⁸⁷ Dat het overleg tussen Gogel en Schimmelpenninck niet was doorgestaan, leidde wel tot het gerucht, dat 'Schimmelpenninck met Gogel ge-

182 Van der Burg, *Nederland onder Franse invloed*, 51.

183 G. Brantsen aan D. Brantsen, 21 februari 1805, in: De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 241.

184 Canneman aan Gogel, 23 februari 1805, ook in *BW*, 482-483.

185 Kerkhoff, *Public Values*, hoofdstuk 8.

186 Canneman aan Gogel, 23 februari 1805, 482.

187 Hagen, *President van Nederland*, 217-218.

brouilleerd is, omdat de laatste volstrekt aan geen reductie wilde'.¹⁸⁸ Op 25 februari verscheen Schimmelpenninck in Den Haag, waarna enkele gesprekken met het Staatsbewind en met Van de Kastele en Canneman volgden. Uiteindelijk vond op 2 maart toch ook een onderhoud met Gogel plaats. Ter voorbereiding daarvan schreef Canneman aan Gogel bemoedigende woorden: 'Hij rekend geheel op u zooals wij allen! [...] Van de alge[mene] belastingen is geen quaestie, dat is volkomen geavoueed en de reductie heeft de man ook uit zijn harsens.'¹⁸⁹

Een struikelblok was nog dat Gogel ernstige bezwaren uitte tegen een plan dat Canneman en Van de Kastele intussen voor Schimmelpenninck hadden voorbereid, waarvan een lening van 48 miljoen gulden het belangrijkste element was. Gogels kritiek maakte Canneman onrustig en hij bezwoer Gogel nog eens: 'Ik bid u om alles, wat ons nog dierbaar is, maak S[chimmelpenninck] niet radeloos.'¹⁹⁰ Wie dit leest, beseft dat Gogel negen jaar later naar waarheid kon beweren, dat 'de heer Schimmelpenninck myne medewerking in 1805 als het ware tot eene voorwaarde der aanvaarding van zyn bestuur' had gemaakt.¹⁹¹ Dat betekent echter nog niet dat hij Gogel kon dwingen tegen zijn zin een publieke functie te aanvaarden. Rogier heeft de vraag gesteld of Gogel Schimmelpennincks gevangene was of dat het andersom was. Terecht acht hij het verstandig de vraag te laten voor wat zij is en vast te stellen dat uiteindelijk 'Schimmelpenninck en Gogel zich tot elkaar bekeerden, nu het water zo hoog aan de lippen stond'.¹⁹²

De Amsterdamse bankiers stelden intussen zodanige voorwaarden aan de lening die Canneman en Van de Kastele hadden voorgesteld dat Schimmelpenninck daarvan moest afzien. Dat vergrootte voor hem nog de noodzaak om Gogel over te halen. Op 4, 5 en 7 maart volgden enkele lange gesprekken. Gogel hield vast aan zijn eisen en zette de zaak op scherp. Ten slotte werden er spijkers met koppen geslagen. Gogel en Schimmelpenninck bereikten overeenstemming over een gedetailleerd financieel regeringsprogramma.

Essentieel waren twee toezeggingen van het beoogde staatshoofd. Uiterlijk 1 januari 1806 zou een stelsel van algemene belastingen worden ingevoerd, dat de belastingopbrengst met minstens tien miljoen gulden moest verhogen. Het andere essentiële punt was, dat 'het aanstaand Gouvernement alle denkbeeld van reductie ter zyde zet'.¹⁹³ Op deze punten gaf de Staatsregeling nog wel de aanvankelijke tweeslachtigheid van Schimmelpenninck weer, omdat deze de Constitutie niet meer kon aanpassen aan de overeenstemming die hij op 7 maart met Gogel bereikte. In het stuk was weliswaar vastgelegd dat de raadpensionaris behoorde te zorgen voor verhoging van de inkomsten, dat hij het bestuur en de administratie moest vereenvoudigen en overall 'de strengste bezuiniging' diende te betrachten,

188 Besier aan Wiselius, 26 februari 1805, NA, Wiselius, inv.nr. 4, ook in De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 243.

189 Canneman aan Gogel, 28 februari 1805, ook in *BW*, 486-487.

190 Canneman aan Gogel, 1 maart 1805, ook in *BW*, 487-488.

191 Gogel aan Saportas, 10 december 1814.

192 Rogier, 'Schimmelpenninck', 99-100.

193 'Resultat der gehouden conferentiën op 4, 5 & 7 maart 1805 tussen Schimmelpenninck, Gogel en Canneman, door de laatste opgeschreven', NA, Gogel, inv.nr. 21, ook in *GAGN*, deel 4, band 2, 589-591.

maar de Staatsregeling liet vervolgens de keuze tussen de invoering van een nationaal belastingstelsel en een verbetering van de bestaande belastingen nog volledig open.¹⁹⁴ Bovendien kregen de departementale besturen eenzelfde organisatie als bij de Staatsregeling van 1801.¹⁹⁵ Toch was Gogel tevreden, want hij had de dagen ervoor op deze punten harde toezeggingen van Schimmelpenninck gekregen. Onder grote druk van Gogel was tot de eenheidsstaat in financiële zin besloten. Steden en departementen verloren hun zelfstandige financiële bevoegdheden.

Schimmelpenninck legde de concept-Statesregeling voor aan het Staatsbewind dat het groene licht gaf. Daarna ging het Wetgevend Lichaam akkoord, het stemde ook in met de benoeming van Schimmelpenninck tot raadpensionaris. Zelfs op dat moment opperde Gogel nog dat Goldberg een alternatieve kandidaat kon zijn voor Financiën. Canneman vond deze opmerking 'een spotternij' en geen serieus voorstel.¹⁹⁶ 'Al wat unitaris is in het land, vordert dat *gij* à la tête der Finantiën komt'. Bovendien was Goldberg een man die 'eeuwig primeren wil en de heele waereld indisponeren zou om met een aardigheid te schitteren, en dan daarbij de rage van intrigueeren heeft'. Gogel moest ook wel weten, dat anderen als Van de Kastele en Appellius meer in aanmerking kwamen dan Goldberg, 'de hele waereld houd Jantje voor bekwaam, maar ook voor charlatan'.

Tot op het laatst was niet bekend wie Schimmelpenninck voor zijn bewind verder op het oog had. Terwijl hij over de inhoudelijke onderwerpen intensief overleg had gepleegd, bewaarde hij over zijn personele benoemingen lange tijd het stilzwijgen. Canneman die vaak door Schimmelpenninck in vertrouwen was genomen over de politieke koers, pleegde allerlei giswerk over te benoemen personen. Hij klaagde in zijn brieven aan Gogel: 'over menschen spreekt hij niet veel'.¹⁹⁷ Op 24 maart constateerde Brantsen, lid van het Staatsbewind: 'Het blijft tot nu toe een volstrekt geheim wie Schimmelpenninck in het oog heeft. [...] Het eenige dat men universeel geloofd dat plaats zal hebben is de benoeming van Gogel tot Minister van financiën.'¹⁹⁸ Brantsen voorspelde verder dat de benoeming van Gogel algemeen misnoegen zou geven. Hij vond hem meer een excellente chef de bureau dan een minister van financiën. Hij twijfelde eraan of Gogel zijn post lang zou bekleden, 'omdat hij een onverzettelijke kop heeft en Schimmelpenninck zig niet sal willen laten regeren.' Zijn collega Besier schreef: 'Ik vreeze altijd, dat Gogel zyn oude plans zal doorzetten en de eene helft van het land zal bederven zonder de andere te verligten of de finantien te verbeteren.'¹⁹⁹

Daarentegen had Von George, de goed ingelichte ambassadeur van Palts-Beieren verzekerd, dat zelfs 'al de Oranjevrienden' hem als 'eenige redder' zagen, wat Gogel ondanks zijn afkeer van de Oranjegezinden blijkbaar toch als een steun in

194 Staatsregeling des Bataafschen Volks 1805, 26 april 1805, in: De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 31 en 51.

195 Sillem, *Gogel*, 53.

196 Canneman aan Gogel, 20 maart 1805, ook in *BW*, 496-499.

197 Canneman aan Gogel, 13 maart 1805, ook in *BW*, 490-491.

198 G. Brantsen aan D. Brantsen, 24 maart 1805, in: De Gou (ed.), *Staatsregeling 1805 en Constitutie 1806*, 254-255.

199 Besier aan Wiselius, 9 maart 1805, *NA*, Wiselius, inv.nr. 4, ook aangehaald in *GAGN*, deel 4, band 2, 585 noot.

de rug beschouwde.²⁰⁰ Ook de kapitaalmarkt reageerde positief. Toen eind februari-begin maart steeds duidelijker werd dat Gogel weer aan het roer van de staatsfinanciën zou komen, steeg de koers van staatsobligaties opvallend, waarmee een eind kwam aan de dalende tendens die begin 1803 was ingezet.²⁰¹

Intussen werd de ontwerp-Staatsregeling in de week van 9 tot 16 april aan de stemgerechtigden voorgelegd. Artikel 1 en 2 huldigden het grondbeginsel dat wijze wetgeving als doel moest hebben ‘het geluk van een Volk’ en dat de wetten gebaseerd moesten zijn op de ervaringen, de gesteldheid van het land en ‘den Geest en de Zeden der Natie’. Deze artikelen waren door Schimmelpenninck bedoeld als bescherming tegen een te grote Franse invloed.²⁰² Daar geloofde het Bataafse volk echter niet in. Het wist dat het ingrijpen van Napoleon bepalend was geweest voor deze nieuwe Staatsregeling en voor de benoeming van Schimmelpenninck. De Franse bevrijders van 1795 werden steeds meer als bezetters gezien. Bij het referendum bleven de stemgerechtigden dan ook massaal thuis. Slechts vier percent van de kiezers nam de moeite voor de nieuwe grondwet – de derde in zeven jaar – naar de stembus te gaan. Er waren 14.093 jastemmers en welgeteld 136 tegenstemmers. Volgens intussen beproefd gebruik werden de niet opgekomen stemgerechtigden tot de voorstemmers gerekend, en werd formeel vastgesteld dat de Staatsregeling met 353.186 tegen 136 stemmen was aanvaard.²⁰³

Voor Gogel persoonlijk was nu ook de kogel door de kerk. Eind april was hij zo ver dat hij de Amsterdamse kooplui J.F. Remij en P.P. de Reus aanstelde als zaakwaarnemers voor zijn handelshuis dat hij niet wilde opgeven. Of Gogel dit onderwerp met Schimmelpenninck had besproken, is niet bekend. In elk geval kwam hij er wel openlijk voor uit dat hij zijn zakelijke belangen had gehandhaafd. Zo verscheen in december 1805 in de kranten een aankondiging over de betaling van interestcoupons en de uitloting van aandelen van de hypothecaire lening voor Berbice, waaruit iedereen zonder meer kon opmaken dat Gogel een handelshuis had.²⁰⁴

Gogel vroeg Canneman om voor hem in Den Haag naar een woning uit te zien. Deze bekeek voor hem een huis aan het Buitenhof, ‘en veel minder als dat huis op zulk een stand zult gij al niet krijgen. Als minister wil het oog dan tog ook iets hebben’.²⁰⁵ Gogel ging met zijn vrouw en kinderen inderdaad op het Buitenhof wonen, tegenover de voormalige schilderijengalerij van Willem v, waarin de Konst-Gallerij werd gevestigd, nadat Schimmelpenninck het Huis in ’t Bosch had betrokken.²⁰⁶

De drie en half jaar in Amsterdam waren voor Gogel een periode van politieke frustratie, afwachten en bezinning geweest. De staatsvorm met eenhoofdige leiding had hij lange tijd afgewezen, maar zijn unitarische idealen wonnen uiteindelijk

200 Canneman aan Gogel, 13 maart 1805, ook in *BW*, 490-491.

201 Van Zanden en Van Riel, *Nederland 1780-1914*, 68.

202 Van Sas, *De metamorfose*, 293.

203 Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 114.

204 Advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant*, 28 december 1805; de loting had eerder plaatsgevonden en was vastgelegd in een lotingsakte, GAA, Notarieel archief, inv.nr. 445, nr. 17341/502, 20 december 1805, die vermeldde dat Remij en De Reus, vanaf 25 april 1805 gemachtigden van Gogel, 240 kaartjes lieten zien, waarvan 20 werden uitgeloot.

205 Canneman aan Gogel, z.d. (tussen 20 en 28 maart 1805), ook in *BW*, 500-502.

206 Van Leeuwen-Canneman, ‘Achterkamertjesoverleg op het Binnenhof’, 78.

Gogel wilde geen zwenker zijn, maar dat gold alleen voor het unitarische uitgangspunt. Nog sterker: aan dit ideaal maakte hij alles ondergeschikt. Opnieuw had hij een keerpunt in zijn loopbaan bereikt. Zijn voorspelling van augustus 1802 werd bewaarheid, Schimmelpenninck zou president worden, alleen had het veel langer geduurd voor het zover was dan hij toen dacht. Bovendien had hij zich toen zeker niet als minister in dit presidentiële stelsel gezien. Om de staatkundige eenheid te kunnen verwezenlijken, was hij toch bereid in Schimmelpennincks regering een functie te vervullen, maar dan wel in de positie van beleidsman en niet als presidentiële dienaar.

Hij voelde de capitulatie voor Schimmelpennincks constitutionele wensen als een offer, maar het ministersambt maakte het mogelijk zijn droom van de eenheidsstaat te verwezenlijken. Zijn onderhandelingen met Schimmelpenninck bewezen dat hij intussen ook een ambitieuze en praktisch doorknede politicus was geworden, die wist te geven en te nemen. Eindelijk kon hij zijn idealen gaan uitvoeren.